

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Bc. Helena Hynková

SPORNÉ OTÁZKY NUTNÉ OBRANY V JUDIKATUŘE

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Rudolf Vokoun, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 22. dubna 2014

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Bc. Helena Hynková

Poděkování

Děkuji panu JUDr. Rudolfu Vokounovi, CSc. za odborné vedení, vstřícnost, ochotu a cenné rady.

Obsah

1. Úvod	3
2. Nutná obrana jako součást právního řádu demokratického státu	5
2.1 Nutná obrana a vybrané základní zásady českého trestního práva	6
2.2 Společenská funkce nutné obrany	11
3. Současná právní úprava	14
3.1 Obecné otázky a právní úprava v zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník..	14
3.2 Útok na zájem chráněný trestním zákonem	16
3.3 Zcela zjevná nepřiměřenost způsobu útoku	18
3.4 Překročení mezí nutné obrany	21
3.5 Skutkový omyl	25
3.6 Nutná obrana v dalších právních předpisech	27
4. Sporné otázky nutné obrany	29
4.1 Odlišná právní úprava nutné obrany v trestním zákoníku a zákoně o přestupcích	30
4.2 Nutná obrana a podmínka subsidiarity	35
4.3 Nutná obrana a proporcionalita	37
4.4 Nutná obrana a použití zbraně	38
4.4.1 Použití jiné než střelné zbraně proti neozbrojenému útočníkovi	38
4.4.2 Použití střelné zbraně	40
4.5 Jednání v nutné obraně a forma zavinění	44
4.6 Zranění útočníka při obraně majetku	47
4.7 Nutná obrana proti jednání úředních osob	51
4.8 Zadržení černého pasažéra	55
4.9 Automatická obranná zařízení	57
4.10 Problematika útoku osob trestně neodpovědných	63
5. Závěr	65
Seznam literatury	67

Judikatura	71
Abstrakt	72
Summary	74
Klíčová slova, Keywords	76

1. Úvod

Nutná obrana zaujímá mezi okolnostmi vylučujícími protiprávnost již tradičně přední pozici. Je spojena s přirozeným právem hájit své zájmy svépomocí. Povinností každého demokratického právního státu je, aby co nejpřesněji stanovil podmínky pro to, jak mohou lidé tyto zájmy bránit v případě, že toho sám v danou chvíli není schopen. Je tedy nezbytné, aby stát reagoval nejen na vzniklé bezpráví, ale i na možnost, že takový stav může nastat. Přesné vymezení podmínek nutné obrany a definování okruhu případů, na které dopadá, je nepochybně především úkolem zákonodárce. Na druhou stranu, současnou právní úpravu lze označit za poněkud abstraktní, a tak jsou konkrétní otázky, vznikající v souvislosti s tímto institutem, zodpovídány až při rozhodovací praxi soudů. Judikatura tak plní důležitou úlohu, zákonnou úpravu zpřesňuje a pomáhá ji vykládat.

Institutu nutné obrany a především judikatuře, která zodpověděla mnohé sporné otázky, jež přinesla praxe, je věnována tato práce. Jejím cílem je představit praktické problémy, které přináší málo konkrétní právní úprava a poskytnout rozbor jejich řešení, které vytvořily české soudy, zejména Nejvyšší soud. Vzhledem k tématu práce jsou ponechány stranou teoretické otázky, kterými se zabývá zatím jen literatura. Pouze na závěr práce, jako připomenutí toho, že soudy budou možná brzy nuceny poskytnout další právní názory na zřejmě nevyčerpatelnou problematiku nutné obrany, je zmíněna jedna otázka, která se zatím v praktické rovině neprojevila.

Práce je členěna do pěti kapitol. Druhá kapitola představuje nutnou obranu v kontextu právního řádu demokratického státu, poukazuje na to, jak se některé zásady, s tímto právním řádem neodmyslitelně spjaté, v dané okolnosti vylučující protiprávnost projevují. Rovněž zdůrazňuje přínos,

který nutná obrana pro společnost má. Třetí kapitola se zabývá současnou právní úpravou a poměrně podrobně rozebírá jednotlivé pojmy, obsažené v ustanovení § 29 trestního zákoníku. Věnuje pozornost také excesům. Závěrem kapitoly stručně připomíná i jiné právní předpisy, které nutnou obranu zakotvují. Meritem práce je potom čtvrtá kapitola, rozdělená do deseti podkapitol, přičemž jedna z nich se dále člení na oddíly. Tato kapitola je věnována sporným otázkám nutné obrany v judikatuře českých soudů, kdy každá podkapitola představuje jednu takovou otázku a rozebírá k ní příslušné právní názory soudů. Práci uzavírá pátá kapitola, tedy závěr.

2. Nutná obrana jako součást právního řádu demokratického státu

Úkolem právního řádu demokratického státu je chránit zájmy individuální, celospolečenské i státní. Stát vydává právní předpisy a tím vytváří na jedné straně kategorii dovoleného jednání a na straně druhé kategorii jednání nedovoleného, které je sankcionováno. Při jejich rozlišování je třeba vždy vycházet ze zásady uvedené v čl. 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod. „Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“¹

Postupná demokratizace všech oblastí společenského života měla za následek nejen možnost uplatňování občanských práv a svobod, ale rovněž také rozšíření odpovědnosti člověka za jeho jednání. Jak poznamenává Kuchta, práva jednotlivce rozhodně nejsou bezbřehá a končí tam, kde začínají práva jiných osob.² Je však logické, že stát nemůže mít své složky všude a neustále kontrolovat, jestli nedochází k porušování individuálních zájmů, a proto musí dát jednotlivcům možnost je v určité míře chránit svépomocí. Tato kapitola představuje nutnou obranu jako institut demokratického právního řádu. Nejprve jsou připomenuty vybrané základní zásady trestního práva, mající význam pro nutnou obranu. Následně je poukázáno na jejich promítnutí právě do tohoto institutu, popřípadě okolností vylučujících protiprávnost obecně. Ve druhé podkapitole je pak zhodnocen přínos nutné obrany pro demokratickou společnost.

¹ Čl. 2 odst. 3 Listina základních práv a svobod

² Kuchta, J. Nutná obrana, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 7

2.1 Nutná obrana a vybrané základní zásady českého trestního práva

Zásady, na kterých stojí české trestní právo, jsou projevem demokratičnosti našeho právního řádu. Zákonná úprava nutné obrany s nimi proto musí být v souladu. „...tyto zásady odrážejí politickou, filosofickou, sociální a ekonomickou povahu státu a jeho přístup k trestnímu právu.“³ Pro nutnou obranu má význam zejména zásada zákonnosti, humanismu, demokratismu, přiměřenosti, zásada formálního pojetí trestného činu a vyrovnání individuálních zájmů se zájmy celku. V této podkapitole je věnována pozornost nejen projevům těchto zásad v nutné obraně, ale také některým problémům, vznikajícím v důsledku nedokonalé právní úpravy tohoto institutu a také těm, které způsobovala právní úprava předchozí.

Zásada "nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege" je jinak řečeno zásadou zákonnosti, přičemž trestní zákoník ji zakotvuje v § 12 odst. 1. Jedná se o ústavněprávní zásadu, vyjádřenou již v Listině základních práv a svobod. Pramenem trestního práva může být jen zákon a jen ten stanovuje obecné podmínky trestní odpovědnosti, stejně jako vymezuje jednotlivé skutkové podstaty trestných činů. Zásada zákonnosti se projevuje i v zákazu analogie k tíži pachatele. Obecně je tedy nepřipustné rozšiřování podmínek trestní odpovědnosti a trestní zákoník rovněž obsahuje uzavřený výčet trestných činů, trestů i ochranných opatření. Použití analogie v neprospěch pachatele zakázáno jak v obecné, tak ve zvláštní části trestního práva hmotného. Nutná obrana, stejně jako další okolnosti vylučující protiprávnost, má však jiný účinek než skutkové podstaty trestných činů. Zužuje podmínky trestní odpovědnosti a působí tak ve prospěch jednatelce, směrem k jeho beztrestnosti. Proto je užití analogie

³ Solnař, V. a kol. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Novatrix, 2009, s. 37

pro širší výklad jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost, nebo vytváření nových, v zákoně neupravených, možné a dokonce žádoucí.

Kuchta se zamýšlí i nad tím, že podle zásady co není zákonem zakázáno, je dovoleno, je tak potřeba podrobně zákonem upravit výčet jednání, která jsou zakázána. Avšak nutná obrana, jako dovolené jednání, by tedy dle jeho názoru nemusela být v zákoně zakotvena vůbec.⁴ Vzhledem k požadavku právní jistoty je však nepochybně nezbytné přesně vymezit podmínky pro její použití, neboť spolu s ostatními okolnostmi vylučujícími protiprávnost, představuje určitou výjimku ze skutkových podstat a její neupravení zákonem by ve svém důsledku mohlo vést k tomu, že by nebyla využívána.⁵

Zásada demokratismu je obecnou právní zásadou a je vyjádřena v čl. 1 Ústavy České republiky. „Jde o rovnoprávnost občanů před zákonem, a to i před zákonem trestním, jde nejen o ochranu obětí kriminality, nýbrž také o ochranu samotných pachatelů před nadměrnou represí.“⁶ Trestní zákoník platí pro všechny osoby stejně. Neexistují určité skupiny, které by byly privilegovaně vyňaty z působnosti tohoto zákona a rovněž podmínky trestní odpovědnosti jsou pro všechny rovné. Tato zásada se v nutné obraně projevuje tak, že každý člověk je oprávněn užít nutnou obranu k chránění svých zájmů. Pravidla o nutné obraně by se měla uplatňovat vůči všem stejným způsobem a zákon obecně nestanovuje pro nikoho zvýhodněné postavení, ani v pozici útočníka, ani v pozici obránce.

Zásada humanismu je úzce spjata s myšlenkami o právním státu. V současné době je pojímána velmi široce a zahrnuje ochranu společnosti a

⁴ Kuchta, J. Nutná obrana, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 63

⁵ K této problematice více v podkapitole 2.2

⁶ Kuchta, J. Nutná obrana, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 61

jejích humanitních hodnot, ochranu obětí před trestnými činy, ale i snahu o resocializaci pachatelů a podmínky ve výkonu trestu, ochranného léčení a zabezpečovací detence. Pro trestněprávní oblast je tento princip zakotven v čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. „Projevem této zásady bylo zrušení trestu smrti a jeho nahrazení doživotním trestem odnětí svobody, k němuž došlo v našem trestním právu v roce 1990.“⁷ Pro uplatňování principu humanismu je důležitá jeho vyváženost ve vztahu k řádným občanům i k pachatelům. Tu je nezbytné uplatňovat i v nutné obraně. Jsou tak stanovena určitá omezení podmínek nutné obrany pro obránce. „Samotný fakt útoku nemůže činit útočníka zcela bezprávným, je třeba mu i při obraně zachovat určitý minimální standard lidských práv a zaručit mu alespoň minimální ochranu, na druhé straně je třeba stanovit oprávnění obránce natolik široce, aby odrazovala případné útočníky před ohrožováním cizích zájmů.“⁸ Zásada humanismu se v nutné obraně tedy projevuje právě poměrem práv obránce a útočníka, který by měl být v zákoně dostatečně určitě vyjádřen.

Přiměřenost, jako další zásada uplatňovaná nejen v trestním právu, má obecně význam v oblasti ochrany lidských práv. V trestním právu se projevuje zejména adekvátní reakcí na spáchaný trestný čin, tedy přiměřenou sankcí. Pokud jde o nutnou obranu, promítá se zde zásada přiměřenosti do zákonné úpravy tohoto institutu v podobě podmínek jednání obránce. „Nauka rozlišuje přiměřenost jako poměr intenzity útoku a obrany, na rozdíl od proporcionality, jež je vztahem mezi škodou z útoku hrozící a v obraně způsobenou.“⁹ V ustanovení § 29 trestního zákoníku je

⁷ Novotný, O. Trestní právo hmotné, jeho funkce a jeho místo v právním řádu. In Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2012, kapitola II, s. 55

⁸ Kuchta, J. Nutná obrana, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 62

⁹ Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). In Bulletin advokacie, 1994, č. 1, s. 19

přiměřenost nutné obrany výslovně zakotvena, respektive je stanoveno, že obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.¹⁰

Dříve nadřazené postavení zájmů kolektivu nad zájmy jednotlivce vystřídal princip vyrovnanosti individuálních a celospolečenských zájmů. Je důležité zdůraznit, že nedošlo k obrácení původně platného principu, tedy k nadřazení zájmů jednotlivce nad zájmy celku, nýbrž oba byly postaveny na roveň. Tento princip lze dovodit z preambule. „...odhodláni budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku...“¹¹ S touto zásadou souvisí i změna řazení trestných činů ve zvláštní části trestního zákoníku, ke které došlo při jeho rekodifikaci v roce 2009. Zvláštní část nově začíná trestným činem vraždy, na rozdíl od trestního zákona č. 140/1961 Sb., kde byl na prvním místě uveden trestný čin vlastizrady. Pokud jde o nutnou obranu, projevuje se v ní tento princip tak, že z ochrany není zásadně vyloučen celospolečenský zájem, jelikož v konkrétním případě může mít i větší hodnotu než zájem jednotlivce. Navíc, v ochraně individuálních zájmů je vždy zahrnut i společenský zájem, neboť je jím ochrana právního řádu jako celku.

Uplatňování principu formálního pojetí trestného činu má pro nutnou obranu a okolnosti vylučující protiprávnost vůbec, zásadní význam. V současné právní úpravě je trestný čin definován takto: „Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.“¹² Protiprávnost takového činu je třeba dovozovat z celého právního řádu, nejen z trestního práva. „Naplnění

¹⁰ této problematice je věnována značná pozornost v podkapitole 3.3

¹¹ Preambule Ústavy ČR

¹² § 13 odst. 1 trestní zákoník

skutkové podstaty některého trestného činu sice indikuje, že posuzovaný čin může být protiprávní a trestný, avšak výjimečně může být dána některá z okolností vylučujících protiprávnost.¹³ Dříve uplatňovaná zásada materiálního pojetí trestného činu měla za následek to, že okolnosti vylučující protiprávnost byly chápány jako příklady užívání principu materiálního pojetí, vylučovaly společenskou nebezpečnost a v důsledku toho i protiprávnost. Princip materiálního pojetí považoval společenskou nebezpečnost činu za obligatorní znak každého trestného činu. Spolu s ustanovením o účelu trestního zákona vyjadřovala tato zásada třídní podstatu trestního práva. Materiální pojetí trestného činu bylo po vzniku demokratického právního státu oprávněně kritizováno jako nejasný a neurčitý pojem, v jehož důsledku byly velmi nekonkrétně formulovány skutkové podstaty trestných činů. Docházelo tak k narušování právní jistoty a nedostatečného uplatňování zásady "nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege". Novelizací zákona č. 140/1961 Sb. po roce 1989 byl jeho text zbaven projevů třídního pojetí trestního práva, avšak tato novelizace se nijak nedotkla legální definice trestného činu z hlediska formálního či materiálního korektivu. Nadále existoval materiální znak trestného činu, již jím však nebyla socialisticky a ideologicky prezentovaná společenská nebezpečnost.

Zásadní změnu přinesla až rekodifikace trestního práva v roce 2009, kdy byla vytvořena nová definice trestného činu, rovněž byl ze zákona vypuštěn pojem společenská nebezpečnost a nahradila ho společenská škodlivost. Podle Novotného má společenská škodlivost činu funkci určitého materiálního korektivu, interpretačního principu, který se však uplatňuje pouze v rámci formální zákonné úpravy trestněprávních

¹³ Novotný, O. Trestný čin. In Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2012, kapitola V, s. 111

institutů, nenahrazuje ji, ale pomáhá ji správně vykládat.¹⁴ Nutná obrana, stejně jako ostatní okolnosti vylučující protiprávnost, jsou v trestním zákoníku typizovanými případy, kdy o škodlivé jednání nejde, tudíž toto jednání není ani protiprávní. Obecně však nesmí být možné opřít nedostatek protiprávnosti činu pouze o zjištění, že jednání není společensky škodlivé. V takovém případě by bylo možné celou soustavu okolností vylučujících protiprávnost snadno obejít a činilo by ji to tak v podstatě zbytečnou.

2.2 Společenská funkce nutné obrany

„Přímý vstup občanů do boje s pachateli trestných činů prostřednictvím odvracení jejich útoků významně napomáhá upevnění právního řádu a vytváření takového žádoucího stavu ve společnosti, aby pachatelé trestných činů se setkávali s bezprostřední reakcí a odporem.“¹⁵ Z této citace je funkce nutné obrany dobře patrná. Jejím účelem tedy není jen ochrana individuálních statků jednotlivce, nýbrž významně ovlivňuje i celospolečenský postoj k trestné činnosti. Jednáním v nutné obraně dávají lidé najevo svůj nesouhlas s protiprávním jednáním, a tím se vytváří určité společenské klima. To může ve svém důsledku napomoci v boji s trestnou činností. „Je zcela něco jiného, stojí-li pachatel jen proti poměrně omezenému okruhu osob, potírajících zločinnost z profese, byť k tomu dobře materiálně vybavených, nebo proti celé společnosti, proti všem občanům, kteří tak činí z přesvědčení.“¹⁶

Jednání v nutné obraně má také funkci výchovnou. V konkrétním případě přímo signalizuje útočníkovi, které jednání není akceptovatelné. V

¹⁴ Novotný, O. Trestný čin. In Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2012, kapitola V, s. 113

¹⁵ Kuchta, J. Nutná obrana, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 8

¹⁶ Kuchta, J. Nutná obrana, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 8

konečném důsledku má tak vliv i na ostatní občany, neboť ti si v důsledku protiprávního činu pachatele a společensky prospěšného jednání v nutné obraně, o kterých se dozvěděli zprostředkovaně, rovněž utvářejí právní vědomí o zakázaném chování. Vokoun připomíná, že tento efekt může však mít jen správné právní posouzení každého konkrétního případu.¹⁷ Nesporným přínosem nutné obrany je fakt, že je bezprostřední reakcí na protiprávní jednání útočníka. Na rozdíl od trestu, který nastupuje až po nějaké době, působí nutná obrana přímo a okamžitě, a tím může být její výchovný účinek mnohdy silnější. Vzhledem k vysoké míře neobjasněnosti některých druhů kriminality, je někdy také jedinou reakcí na společensky škodlivé jednání.

Výše popsaný společenský přínos nutné obrany jistě není zanedbatelný. Už při tvorbě zákonného ustanovení je proto nutné dbát na to, aby bylo dostatečně určité. Podle Kuchty je třeba vycházet z toho, že nutná obrana představuje určitý způsob řešení konfliktu zájmů, z nichž pouze jeden může být preferován. Který to bude, je otázkou konstrukce zákonného ustanovení.¹⁸ Současnou právní úpravu hodnotím spíše jako málo konkrétní, ačkoli si nemyslím, že je nedostačující. K určitému zpřesnění dospěla až soudní praxe. Při aplikaci samotné právní úpravy tak vzniká mnoho sporných otázek, které jsou zodpovězeny až při rozhodovací činnosti soudů. Zákon nepochybně nemůže upravovat všechny situace spojené s nutnou obranou, ale zároveň je faktem, že velká míra konkretizace daného ustanovení judikaturou zároveň ztěžuje orientaci laické veřejnosti v této problematice. Jsem proto toho názoru, že je třeba dbát na vzdělávání lidí v této oblasti a na popularizaci jevu. „Chyby při

¹⁷ Vokoun, R. Vybrané aktuální problémy nutné obrany a krajní nouze. In AUC Iuridica, 1989, č. 3, s. 54

¹⁸ Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. In Trestněprávní revue. 2003, č. 2, s. 49

aplikaci zákonných ustanovení o nutné obraně mohou vést k oslabení boje s trestnou činností, porušovat práva společensky aktivních osob, dezorientovat občany a vytvářet v nich nesprávné představy o jejich právních možnostech.¹⁹ Také Vokoun uvádí, že rovněž jakékoli pochybení při rozhodování v případech nutné obrany podryvá důvěru v právní řád a ve spravedlivé rozhodování soudů.²⁰ V konečném důsledku pak toto vede k nedostatečnému využívání jednání v nutné obraně. Lidé přesně neznají její hranice a ke strachu z újmy, kterou by jim mohla vlastní statečnost způsobit, se přidává i obava z postihu za vybočení z mezí nutné obrany.

¹⁹ Kuchta, J. Nutná obrana, Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 9

²⁰ Vokoun, R. Vybrané aktuální problémy nutné obrany a krajní nouze. In AUC Iuridica, 1989, č. 3, s. 55

3. Současná právní úprava

I přes některé úvahy de lege ferenda, naznačené v této kapitole, byla při rekodifikaci trestního práva přejata do současného trestního zákoníku úprava z trestního zákona. V této podobě se poprvé objevila v zákoně č. 290/1993 Sb. Ačkoli je nutná obrana institutem především trestněprávním, je možné ji nalézt i v jiných předpisech, byť někdy není takto výslovně označena. Cílem této kapitoly je podrobně popsat současnou právní úpravu nutné obrany v trestním zákoníku, vymezit podmínky, za kterých ji lze použít, představit nejdůležitější pojmy a následně přiblížit důsledky vybočení z mezí nutné obrany, tedy excesy. Závěrem kapitoly jsou zmíněny další právní předpisy, které tento institut rovněž upravují.

3.1 Obecné otázky a právní úprava v zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

V současné době je institut nutné obrany upraven v § 29 trestního zákoníku takto:

„§ 29 Nutná obrana

(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.²¹

Smyslem nutné obrany je odvracení nebezpečí, které vzniká v důsledku útoku na zájem chráněný trestním zákonem, a to způsobem, který by za jiných okolností byl trestným činem. Jeho protiprávnost i

²¹ § 29 trestní zákoník

společenská škodlivost jsou však vyloučeny, neboť jednání v nutné obraně není v rozporu se zájmy společnosti. Hájením individuálních zájmů naopak obránce poskytuje ochranu právě společenským hodnotám. Vzhledem k tomu, že toto jednání postrádá protiprávnost, tedy imanentní znak trestného činu, je trestní odpovědnost obránce vyloučena. S ohledem na to, že jednání v nutné obraně obecně není protiprávní, nemůže být jednajícím osoba postížena jakoukoli sankcí. Vokoun uvádí, že jednání provedené v rámci nutné obrany vylučuje odpovědnost za delikt obecně, nikoli jen za delikt určité kategorie. Jiné řešení by podle jeho názoru bylo v rozporu s teoretickým pojetím okolností vylučujících protiprávnost a v praxi by v podstatě oslabovalo účinnost těchto institutů.²² Podle komentáře k trestnímu zákoníku je nutná obrana uplatněním práva proti bezpráví, a tato svépomoc nahrazuje nedostatek ochrany zájmů chráněných trestním zákonem ze strany veřejné moci.²³

Nutná obrana je privilegovaným případem další okolnosti vylučující protiprávnost - krajní nouze. Privilegovanost je dána zejména tím, že nutná obrana postihuje útočníka, tedy toho, kdo útok vyvolal. Platí tak zásada, že riziko vzniklé útokem, nese útočník, nikoli obránce. Právě útočník zapříčinil vznik situace, ve které bylo nezbytné použít nutnou obranu, je tedy logické, že ustanovení o nutné obraně bude vždy vykládáno ve prospěch obránce, a to co nejširěji. Tedy samozřejmě vždy do té míry, aby byl zachován soulad se zákonem. Se zásadou, že riziko vzniklé útokem nese útočník, souvisí i fakt, že jednání v nutné obraně není, na rozdíl od krajní nouze, podmíněno požadavkem subsidiarity.²⁴

²² Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. In AUC Iuridica, 1989, č. 3, s. 31

²³ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník-I. Obecná část § 1-139. Komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 399

²⁴ k tomuto více v podkapitole 3.3

3.2 Útok na zájem chráněný trestním zákonem

§ 29 odst. 1 trestního zákoníku hovoří o činu jinak trestném, kterým někdo odvrací hrozící či trvajících útok na zájem chráněný trestním zákonem. Tento čin není trestným činem. Z uvedeného ustanovení tedy vyplývá, že jednání v nutné obraně předpokládá útok. Podle Vokouna jím rozumíme úmyslné nebo nedbalostní protiprávní jednání člověka, které může mít podobu jak konání, tak opomenutí. Je nezbytné, aby útok byl nedovolený, tedy objektivně protiprávní, neboť dovolené jednání nelze považovat za útok, a tudíž proti němu není nutná obrana přípustná.²⁵ „Zpravidla má útok znaky trestného činu, ale nemusí tomu tak nutně být, neboť může mít i znaky přestupku, či jiného deliktu. Závažnost však nesmí být zcela nepatrná, neboť pak by se nejednalo o útok ve smyslu trestního zákoníku.“²⁶ Je tedy zřejmé, že útok nemusí být nutně jednáním, se kterým by byla spojena pouze trestní odpovědnost. Může jím být i například čin, jehož trestnost zanikla, takový čin, který není možné stíhat z důvodu trestní neodpovědnosti pachatele a stejně tak i čin, který postrádá některé zákonné znaky skutkové podstaty trestného činu. Obránce není povinen vyhodnotit, jakého protiprávního jednání se útočník dopouští, zdali se jedná o trestný čin, nebo třeba jen o přestupek. Postačí, pokud je jednání útočníka objektivně protiprávní. I když útok pachatele není trestným činem, například proto, že nejsou naplněny všechny znaky skutkové podstaty trestného činu (například výše škody nedosahuje hodnoty škody nikoli nepatrné), nepochybně může být jednáním útočníka stále ohrožen zájem

²⁵ Vokoun, R. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2012, kapitola X, s. 266

²⁶ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník-I. Obecná část § 1-139. Komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 400

chráněný trestním zákonem, neboť ten je určen obecně objektem trestného činu.²⁷

Vokoun připomíná, že podmínky pro jednání v nutné obraně jsou splněny jen tehdy, pokud útok přímo hrozí nebo trvá.²⁸ Zpravidla tak jde o okamžik, kdy má porušení chráněného zájmu nastat v blízké časové a většinou i místní souvislosti. S ohledem na zásadu o nositeli rizika útoku, není obránce podle okolností povinen vyčkávat chvíle, kdy útok doopravdy začne. K použití nutné obrany stačí, pokud útok hrozí a to je nutné posoudit se zřetelem ke všem okolnostem dané situace. Jelínek uvádí, že počátek nutné obrany lze obecně ztotožnit s okamžikem, kdy útok přejde do stádia pokusu.²⁹ Moment, od kterého je obránce oprávněn použít nutnou obranu, však bývá často určen individuálně a ovlivněn konkrétní situací. V určitém případě proto může útok hrozit už ve stádiu přípravy trestného činu. Je tomu tak v momentě, kdy je splněna podmínka bezprostřední hrozby, a pak tedy není povinností obránce čekat, až trestné jednání dospěje do stádia pokusu. Avšak pokud je útok pouze připravován a nehrozí okamžitě, nejde o přímo hrozící nebo trvajícím útok a logicky tak nejsou splněny podmínky pro jednání v nutné obraně.

Pro posouzení, zdali útok přímo hrozil nebo trval, je velmi důležité rozlišovat okamžik ukončení útoku a dokonání činu. Obecně nejsou tyto dva momenty totožné, a proto i když došlo k dokonání činu, je stále možné užít nutné obrany za předpokladu, že útok není dokončen. „Koncový moment nutné obrany je tedy tam, kde pomíjí nebezpečí pro napadené

²⁷ k tomuto více v podkapitole 4.1

²⁸ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. In AUC Iuridica, 1989, č. 3, s. 63

²⁹ Jelínek, J. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, kapitola XI, s. 253

zájmy, anebo tyto zájmy jsou již definitivně porušeny a nehrozí nebezpečí dalších škod.“³⁰ Proto je nepochybně přípustné omezit například osobní svobodu pachatele trestného činu krádeže, který utíká z místa činu s ukradenými věcmi. Čin je již dokončen, pachatel si přisvojil cizí věc tím, že se jí zmocnil, a pokud hovoříme o trestném činu krádeže, předpokládejme, že způsobil požadovanou škodu, avšak útok na zájem chráněný trestním zákonem stále trvá, neboť je jím zájem společnosti na ochraně majetku a nerušeném výkonu vlastnického práva. Ten je jednáním pachatele stále narušován, a je proto přípustné použít proti němu nutnou obranu.

Nutná obrana proti útoku, který již skončil nebo přestal hrozit, je nepřípustná. Jedná se proto o překročení mezí nutné obrany - tzv. exces extenzivní, který bude podrobněji vyložen ve čtvrté podkapitole.

Pojem trestní zákon, uvedený v § 29 odst. 1 trestního zákoníku je nutné vykládat ve smyslu § 110 trestního zákoníku a rozumí se jím tak zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, zákon č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže a zákon č. 418/2011 Sb. o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Avšak vzhledem k tomu, že poslední dva zmiňované zákony neobsahují žádné skutkové podstaty trestných činů, je tímto pojmem v současné době myšlen pouze trestní zákoník.

3.3 Zcela zjevná nepřiměřenost způsobu útoku

§ 29 odst. 2 trestního zákoníku uvádí, že nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Je nepochybné, že

³⁰ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník-I. Obecná část § 1-139. Komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 404

obrana musí být sama o sobě silnější než útok, aby byla schopná jej překonat. Z výše zmiňovaného ustanovení však vyplývá, že pokud je zcela zjevně nepřiměřená způsobu konkrétního útoku, nemůže být takové jednání za nutnou obranu považováno.

V současné době je způsob útoku interpretován poměrně široce. Nelze ho ztotožňovat s intenzitou útoku, neboť ta je jen jednou ze složek, které tento pojem zahrnuje. Je nezbytné vykládat ho tak, aby vyjadřoval celkovou nebezpečnost útoku, tedy to, co obránci hrozí. Pojem způsob útoku byl do současného trestního zákoníku převzat ze zákona č. 140/1961 Sb. Poprvé se tento pojem objevil v zákoně č. 290/1993 Sb. Komentář k trestnímu zákoníku upozorňuje na spory o výklad tohoto pojmu, které se objevují v literatuře. Lze nalézt názory, které nesouhlasí s takto širokou interpretací. Mnozí autoři jsou přesvědčeni, že tím dochází k upřednostňování historického výkladu, neboť způsob, jakým je tento pojem vykládán dnes, byl obsažen v důvodové zprávě právě k zákonu č. 290/1993 Sb. Autoři komentáře k trestnímu zákoníku připouští, že tato interpretace je extenzivní, avšak není v rozporu se smyslem textu zákona.³¹

Dle mého názoru koresponduje tento rozšiřující výklad s tím, že nutná obrana je vždy vykládána ku prospěchu obránce. Čím více extenzivně je vykládán pojem způsob útoku, tím menší jsou logicky kladeny nároky na osobu jednající v nutné obraně. Vzhledem k tomu, že tato osoba se nachází v situaci, kdy musí čelit často nečekanému útoku, a proto jednat rychle a spolehlivě, je nutno mít přiměřené požadavky na její chování. Je nezbytné počítat s tím, že obránce útok zaskočí a má tak mnohdy jen velmi krátký čas na to, aby vyhodnotil celou situaci a rozhodl se, co učiní. Jsem toho názoru, že extenzivním výkladem pojmu způsob útoku je správně chráněna osoba, která se nezaviněně dostala do situace, ve které musela nutnou obranu

³¹ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník-I. Obecná část § 1-139. Komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 405

použít. Rovněž Králík uvádí, že tento pojem byl do zákona č. 290/1993 Sb. dán z toho důvodu, aby byla poskytnuta lepší možnost ochrany před kriminogenními jevy.³²

Je třeba zmínit, že v minulosti předložené rekodifikaci trestního zákoníku bylo navrhováno, aby bylo ustanovení vylučující nutnou obranu rozšířeno. Navrhovaný paragraf stanovil, že o nutnou obranu nejde, pokud je zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, místu a času útoku anebo okolnostem vztahujícím se k osobě útočnicka, nebo osobě obránce.³³ Podle Kuchty se tato koncepce zjevně pokusila specifikovat pojem způsob útoku, ohledně jehož výkladu existovaly a stále existují spory.³⁴ Návrh nakonec při rekodifikaci zohledněn nebyl, soudní praxe však k podobnému zpřesnění dospěla i bez výslovné právní úpravy.

Na rozdíl od krajní nouze, není pro splnění podmínek nutné obrany vyžadována subsidiarita, ani přiměřenost ve smyslu klasické proporcionality. V případě krajní nouze se poměřuje následek, který hrozí, že nastane a následek, který byl jednáním v krajní nouzi způsoben. Jedná se tedy o proporcionalitu v pravém slova smyslu. Podle Vokouna je však pro splnění podmínek nutné obrany důležité poměřovat mezi sebou obranné jednání a způsob útoku. Ani případný nepoměr mezi chráněným a obětovaným zájmem nevylučuje zpravidla přiměřenost nutné obrany, pokud nejde o zcela zjevný exces.³⁵ Ten by se projevil právě výraznou disproporcí mezi oběma zájmy a v takovém případě by nemohly být podmínky pro

³² Králík, M. Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu. In Právní rozhledy. 2000, č. 1, s. 5

³³ Sněmovní tisk 744/0, vládní návrh zákona trestní zákoník. 2004

³⁴ Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. In Trestněprávní revue, č. 2, 2003, s. 50

³⁵ Vokoun, R. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2012, kapitola X, s. 270

jednání v nutné obraně splněny. Použití je tedy omezeno jen tím, že nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Zároveň je nepřijatelný výrazný nepoměr mezi obětovaným a chráněným zájmem. Ustanovení trestního zákoníku hovoří o obraně, která je zcela zjevně nepřiměřená. Použití nutné obrany tedy nevyklučuje obrana nepřiměřená nebo zjevně nepřiměřená, je nutné, aby tato nepřiměřenost byla zcela zjevná. To je nutno posuzovat s ohledem na konkrétní situaci a na stav obránce. Tento pojem musí být vykládán se zřetelem právě k tomu, jak se situace jevila napadenému. V komentáři k trestnímu zákoníku se uvádí, že pokud je něco zcela zjevné, jeví se to právě napadenému jako jasné a nepochybné a proto musí jít o výrazně hrubý nepoměr.³⁶ Výraz zcela zjevně nepřiměřená rozšířil podmínky pro použití nutné obrany, neboť již dříve zmíněný zákon č. 290/1993 Sb. stanovil mez, že obrana nesmí být jen zřejmě nepřiměřená. Dle mého názoru, je i z tohoto vývoje právní úpravy patrná výše uvedená tendence snižovat nároky na napadeného a při výkladu posuzovat podmínky nutné obrany v jeho prospěch.

3.4 Překročení mezí nutné obrany

V předchozích dvou podkapitolách byly blíže popsány podmínky, které musí být splněny pro to, aby obranné jednání mohlo být považováno za nutnou obranu. V této podkapitole bude věnována pozornost takzvaným excesům, tedy vybočením z mezí nutné obrany.

Podle komentáře k trestnímu zákoníku jde o překročení mezí nutné obrany tehdy, jestliže některé její podmínky byly splněny, stav byl tedy

³⁶ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník-I. Obecná část § 1-139. Komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 406

nutné obraně blízký, avšak podmínky nebyly dány ve všech směrech.³⁷ Vybočení z mezí nutné obrany je společensky škodlivé, jde o protiprávní čin a obránce bude trestně odpovědný za spáchání toho trestného činu, jehož skutková podstata byla excesem naplněna. Může se jednat o nedbalostní i úmyslný trestný čin, překročení mezí nutné obrany však může být i nezaviněné.

Případ omylu pachatele o skutkových okolnostech, které se týkaly mezí nutné obrany, bude posuzován podle ustanovení o skutkovém omylu. Je tedy vyloučeno úmyslné zavinění, a pokud obránce nepřekročil meze nutné obrany ani z nedbalosti, nemůže být za své jednání trestně odpovědný, neboť zde chybí základní podmínka trestní odpovědnosti, tedy zavinění.³⁸

Teorie trestního práva rozlišuje dva případy překročení mezí nutné obrany, a sice exces intenzivní a extenzivní.³⁹ O případ intenzivního excesu půjde tehdy, pokud byla nutná obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, vznikl tedy nepoměr buď v intenzitě útoku, nebo výrazná a hrubá neúměrnost ve způsobené škodě. Vzhledem k tomu, že pro splnění podmínek nutné obrany není vyžadována subsidiarita, nelze za intenzivní exces považovat skutečnost, že obránce se nevyhnul konfliktu s útočníkem například útekem, a to i v případě, že byl možný, nebo neužil mírnější způsob obrany, i když mohl, za předpokladu, že použitá obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Druhý případ vybočení z mezí nutné obrany, tedy extenzivní exces, je posuzován podle doby obranného zákroku, neboť jak je výše uvedeno, užít nutnou obranu lze jen po dobu,

³⁷ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník-I. Obecná část § 1-139. Komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 408

³⁸ k tomuto více v podkapitole 3.5

³⁹ Vokoun, R. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2012, kapitola X, s. 272

kdy útok hrozí nebo trvá. Může jít tedy o pokračování v obraně i poté, co útok skončil, nebo naopak o obranu předčasnou. Pojem útok na zájem chráněný trestním zákonem, jeho trvání a skončení byl již blíže popsán ve druhé podkapitole.

„Soud jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel páchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze, anebo překročil meze přípustného rizika nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost.“⁴⁰ Překročení nutné obrany je tedy obecně, dle ustanovení § 41 písm. g) trestního zákoníku, polehčující okolností. Podle Jelínka český právní řád nezná žádnou privilegovanou skutkovou podstatu, která by se vztahovala k překročení mezi nutné obrany.⁴¹ Naproti tomu Vokoun uvádí, že takové privilegované skutkové podstaty existují, nevztahují se sice pouze na nutnou obranu, nýbrž i na další okolnosti vylučující protiprávnost a lze je použít jen za přesně stanovených podmínek, nicméně je možné je při překročení mezi nutné obrany využít. Mají přednost před základními skutkovými podstatami i polehčujícími okolnostmi. Za takové skutkové podstaty lze v případě překročení mezi nutné obrany považovat skutkovou podstatu trestného činu zabití dle § 141 trestního zákoníku a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky podle § 146a trestního zákoníku.⁴² Mohou však být použity jen v případě, že obránce úmyslně vybočil z podmínek nutné obrany v důsledku silného rozrušení, strachu, úleku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli, anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného a logicky jen tehdy, pokud došlo k usmrcení, nebo ublížení na zdraví. Snaha privilegovat osoby, které spáchají trestný čin při

⁴⁰ § 41 písm. g) trestní zákoník

⁴¹ Jelínek, J. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, kapitola XI, s. 256

⁴² Vokoun, R. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2012, kapitola X, s. 273

překročení mezí nutné obrany, respektive okolností vylučujících protiprávnost vůbec, vyjadřuje podle Vokouna snahu o posílení aktivity občanů v boji s protispolečenskou činností a s jejími následky, tedy v úsilí o ochranu individuálních, celospolečenských i skupinových zájmů.⁴³

V minulosti předložený návrh novelizace trestního zákona obsahoval ustanovení, že ten, kdo odvrací útok, aniž by byly splněny podmínky nutné obrany, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem, není trestně odpovědný. Tento, mnohými odborníky kritizovaný návrh, nakonec nebyl přijat. Například Kuchta považoval určování trestnosti pouze na základě existence určitého druhu afektu a jeho vlivu na konkrétní jednání za značně nespolehlivé. Upozorňoval také na to, že při nezbytném používání zásady "in dubio pro reo" v trestním právu, by mohlo docházet ke zneužívání takové právní úpravy, neboť by se nemuselo podařit vyvrátit tvrzení obviněného, že jednal právě v takovémto afektu. Vzhledem k tomu, že beztrestnost jednání by se vztahovala pouze na výslovně uvedené afekty a nikoli na takové, jakými je například zlost nebo nenávisť, mohl by nastat problém při zjišťování příčinné souvislosti s útokem v případě, že předmětné jednání bylo ovládáno několika afekty, které působily navzájem a ovlivňovaly se.⁴⁴ Říha je toho názoru, že zařazení tohoto důvodu mezi okolnosti vylučující protiprávnost bylo nesprávné, neboť ačkoli jde o omluvný důvod, snižující vinu, jednání jako takové je i nadále protiprávní a je proti němu přípustná nutná obrana.⁴⁵ Císařová se domnívá, že inspirací pro toto ustanovení byla německá právní úprava, avšak překlad zákonného znění nepovažuje za

⁴³ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. In *AUC Iuridica*, 1989, č. 3, s. 77

⁴⁴ Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. In *Trestněprávní revue*, 2003, č. 2, s. 50

⁴⁵ Říha, J. Příspěvek k pojetí viny. In *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha : ASPI, s. 292

příliš zdařilý. V německé úpravě je zdůrazněno, že intenzivní exces je dán objektivní situací a že se vztahuje i na putativní nutnou obranu, neboť pachatel nebude potrestán, překročí-li hranice nutné obrany z rozrušení, strachu nebo úleku. Navrhované ustanovení českého trestního zákona bylo dle jejího názoru spíše jakousi kombinací nutné obrany a krajní nouze.⁴⁶

3.5 Skutkový omyl

„Omylem v trestním právu rozumíme nesoulad pachatelova vědění (vnímání, představ) se skutečností, ať již proto, že si pachatel nějakou skutečnost vůbec neuvědomil, nebo proto, že o ní měl představu nesprávnou.“⁴⁷ Trestněprávní teorie rozlišuje omyl skutkový a právní. Vzhledem k tématu této práce není dle mého názoru nutné podrobně rozebírat ustanovení § 18 trestního zákoníku, týkající se omylu, ani připomínat definice jeho jednotlivých druhů. Smyslem této podkapitoly je popsat důsledky překročení mezi nutné obrany z důvodu pozitivního nebo negativního skutkového omylu.

Je nezbytné připomenout vztah mezi znaky skutkové podstaty, které typizují společensky škodlivé jednání, a okolnostmi vylučujícími protiprávnost obecně, které naopak protiprávnost, stejně jako škodlivost, vylučují. Zásady, na kterých stojí ustanovení o omylu, lze proto v opačném smyslu použít i na omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost, v tomto případě tedy konkrétně na vybočení z mezí nutné obrany právě z důvodu omylu. Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost má proto stejný význam jako pozitivní skutkový omyl o podmínkách trestní

⁴⁶ Císařová, D. K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost. In Trestní právo, 2000, č. 10, s. 10

⁴⁷ Herczeg, J. Subjektivní stránka trestného činu. In Novotný, O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2012, kapitola IX, s. 243

odpovědnosti, a naopak pozitivní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost je postaven na roveň negativnímu skutkovému omylu o skutečnostech tvořících znaky trestného činu.

Pokud jde o pozitivní skutkový omyl o podmínkách použití nutné obrany, není pochyb o tom, jak uvedené jednání kvalifikovat. V takovém případě se jedná o takzvanou putativní nutnou obranu, kdy se pachatel mylně domnívá, že hrozí nebo trvá útok na zájem chráněný trestním zákonem, ve skutečnosti se však o takový útok nejedná. Komentář k trestnímu zákoníku uvádí, že pachatel nemůže být v takové situaci odpovědný za úmyslný trestný čin, avšak je nutné zjistit, jestli v jeho jednání nelze spatřit nedbalost.⁴⁸ V případě, že obránce neporušil podmínky nutné obrany úmyslně ani z nedbalosti, je jeho trestní odpovědnost vyloučena, neboť zde chybí její imanentní znak, tedy zavinění.

Zatímco v případě pozitivního skutkového omylu o podmínkách použití nutné obrany nejsou spory o to, jak toto jednání kvalifikovat, pokud jde o negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost obecně, objevují se v literatuře rozpory. Protichůdné názory na tuto problematiku srovnává například Klupal, přičemž se sám přiklání k tomu, že takový omyl je nutno kvalifikovat jako nezpůsobilý pokus, nikoli jako dokonaný trestný čin, popřípadě způsobilý pokus, jak uvádějí někteří autoři, například Kratochvíl.⁴⁹ Klupal poukazuje zejména na vztah mezi pozitivním skutkovým omylem o podmínkách trestní odpovědnosti a negativním skutkovým omylem o okolnostech vylučujících protiprávnost. Dle jeho názoru jsou oba omyly jen jiným pojmenováním téhož jevu a oba by měly být kvalifikovány jako nezpůsobilý pokus trestného činu. Pokud by nebyly posuzovány stejně, mohlo by dojít k absurdní situaci, kdy by pro právní

⁴⁸ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník-I. Obecná část § 1-139. Komentář. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 403

⁴⁹ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Brno, 2012, s. 325

kvalifikaci konkrétního případu, v němž by byly současně naplněny znaky obou zmiňovaných omylů, bylo nutné upřednostnit jeden z úhlů pohledu.⁵⁰ „Pachatel (obviněný) by pochopitelně upřednostňoval nahlížení případu jako pozitivního skutkového omylu o (pozitivních) podmínkách trestní odpovědnosti, obžaloba by pak mohla mít tendence vidět v dané věci negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost.“⁵¹

3.6 Nutná obrana v dalších právních předpisech

Jak bylo naznačeno v úvodu této kapitoly, nutná obrana je nepochybně institutem zejména trestněprávním, avšak ustanovení upravující tuto okolnost vylučující protiprávnost lze nalézt i v jiných právních předpisech. Jedná se zejména o zákon č. 200/1990 Sb., přestupkový zákon a rovněž občanský zákoník, účinný od roku 2014 (zákon č. 89/2012 Sb.), přejímá tento institut ze zákona č. 40/1964 Sb., i když s některými změnami.

§ 2 odst. 2 písm. a) přestupkového zákona výslovně nehovoří o nutné obraně, avšak z příslušného ustanovení je nepochybné, že se o úpravu nutné obrany jedná. „Přestupkem není jednání, jímž někdo odvrací přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem.“⁵² Je patrné, že na rozdíl od trestního zákoníku je ke splnění podmínek nutné obrany podle přestupkového zákona nezbytná proporcionalita, tedy přiměřenost způsobu útoku. Ustanovení

⁵⁰ Klapal, V. Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost. In Trestněprávní revue, 2012, č. 5, s. 115

⁵¹ Klapal, V. Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost. In Trestněprávní revue, 2012, č. 5, s. 115

⁵² § 2 odst. 2 přestupkový zákon

přestupkového zákona lze proto označit na přísnější a obránce znevýhodňující. Otázka odlišné úpravy nutné obrany v trestním zákoníku a přestupkovém zákoně je, vzhledem k úzkému propojení trestního a přestupkového práva, nepochybně jednou ze sporných otázek a bude jí věnována pozornost v následující kapitole.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník nutnou obranu výslovně zakotvuje v § 2905. Částečně přejímá ustanovení § 418 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., avšak určitým způsobem již reaguje již na poslední vývoj právní úpravy v trestním zákoníku. „Kdo odvrací od sebe nebo od jiného bezprostředně hrozící nebo trvající protiprávní útok a způsobí přitom útočníkovi újmu, není povinen k její náhradě. To neplatí, je-li zjevné, že napadenému hrozí vzhledem k jeho poměrům újma jen nepatrná nebo obrana je zcela zjevně nepřiměřená, zejména vzhledem k závažnosti újmy útočníka způsobené odvracením útoku.“⁵³ Občanský zákoník, na rozdíl od zákona č. 40/1964 Sb., který obsahoval výraz zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku, hovoří již o obraně zcela zjevně nepřiměřené. Ačkoli zákonná úprava v občanském zákoníku není přesně totožná s ustanovením trestního zákoníku, neboť nepřiměřenost vztahuje zejména k závažnosti újmy útočníka způsobené odvracením útoku, nikoli ke způsobu útoku, je zde patrná zjevná snaha reflektovat provedenou novelu trestního zákoníku. Skutečnost, že obě úpravy se přesně neshodují je logická, neboť institut nutné obrany má v trestněprávní rovině nepochybně jinou funkci, než v rovině občanského, tedy soukromého práva.

⁵³ § 2905 občanský zákoník

4. Sporné otázky nutné obrany

Nutná obrana je jedním z tradičních institutů našeho právního řádu. Soudy se otázkami spojenými s touto okolností vylučující protiprávnost zabývaly v minulosti již mnohokrát, a k řadě z nich tak v současné době existuje ustálená judikatura. Tato problematika se však zdá být nevyčerpatelná, neboť se stále objevují sporné otázky nové, některé zatím jen na teoretické úrovni, jiné přináší sama praxe. Jistou komplikací v této oblasti je fakt, že posuzování podmínek nutné obrany vždy vyžaduje individuální zhodnocení daného případu, a proto bývá jakékoli zobecňování velmi obtížné. Judikatura tak většinou dospěje k určitým závěrům, které je nutné při posuzování dalších případů vzít v úvahu, avšak je nezbytné rovněž vycházet z konkrétní situace a pečlivě zjišťovat všechny skutkové okolnosti.

Vzhledem k tématu práce je tato kapitola zaměřena sporné otázky, které byly judikaturou zodpovězeny. Některé z nich lze považovat za již vyřešené a judikatura je tak velmi ustálená, u jiných je zatím jen málo rozhodnutí, a proto až čas ukáže, jakým směrem se bude soudní praxe ubírat. Dle mého názoru je však vhodné připomenout, že rovněž existují i takové, kterými se praxe dosud nezabývala. Na závěr kapitoly je proto zmíněna otázka jednání v nutné obraně proti útoku osob trestně neodpovědných, která zatím představuje pouze teoretický problém.

4.1 Odlišná právní úprava nutné obrany v trestním zákoníku a zákoně o přestupcích

Již v předchozí kapitole bylo poukázáno na to, že úprava nutné obrany v trestním zákoníku a přestupkovém zákoně je rozdílná. Jak bylo uvedeno výše, nutná obrana je v zákoně o přestupcích definována jako jednání, jímž někdo odvrací přiměřeným způsobem hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem. Rozdíl v obou právních úpravách je tedy v míře přiměřenosti obrany. Je zřejmé, že úprava nutné obrany v trestním zákoníku je pro obránce příznivější, neboť podmínky pro jednání jsou stanoveny širěji. Tento dualismus existuje v českém právním řádu již od účinnosti zákona o přestupcích, tedy od 1. července 1990, neboť úprava nutné obrany se v tomto zákoně po celou dobu jeho existence nezměnila. V trestním zákoně účinném do 31. prosince 1993 bylo stanoveno, že o nutnou obranu nejde, byla-li zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Od 1. ledna 1994 byly podmínky pro jednání rozšířeny, neboť § 13 ji definoval tak, že o nutnou obranu se nejedná, pokud byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.⁵⁴ Tedy stejně, jako ji dnes upravuje trestní zákoník. Je očividné, že ani jedna definice nutné obrany nebyla a není v souladu s právní úpravou v přestupkovém zákoně.

Pro tuto problematiku se stalo klíčové rozhodnutí Nejvyššího správního soudu z roku 2008.⁵⁵ V daném případě byl obviněný městským úřadem nejprve uznán vinným ze spáchání přestupku proti občanskému soužití, když v obraně proti jednání opilého útočníka

⁵⁴ Například Lněnička však zastává názor, že meze nutné obrany byly touto změnou naopak zúženy. Lněnička, J. Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr.zák.)“. In Bulletin advokacie, 1994, č. 4, s. 13

⁵⁵ NSS ČR 1 As 35/2008

tomuto zkroutil ruku za zády, povalil jej na zem a následně mu znemožnil pohyb po dobu asi dvaceti minut, až do příjezdu hlídky Policie České republiky. Proti rozhodnutí městského úřadu podal obviněný odvolání, které bylo zamítnuto a následně pak i žalobu ke krajskému soudu. Ten dospěl k závěru, že jeho jednání nebylo správně kvalifikováno, neboť zásah byl nutnou obranou. Vzhledem ke stavu, v jakém se obránce nacházel, k nepředvídatelnosti jeho jednání, i k tomu, že vyhrožoval přítomným osobám fyzickým násilím a v minulosti již několikrát napadl svou manželku, shledal soud jednání obviněného jako adekvátní a splňující podmínky nutné obrany. Proti rozsudku krajského soudu podal žalovaný kasační stížnost, ve které uvedl, že v dané věci se o nutnou obranu nejednalo, neboť nikomu již nehrozilo ze strany útočnicka nebezpečí. Útok již netrval, ani bezprostředně nehrozil a vzhledem k tomu, že nutná obrana není proti budoucímu možnému útoku přípustná, nemohly být podmínky pro její použití dány, a z hlediska jednání obránce se jednalo o extenzivní exces. Nejvyšší správní soud kasační stížnost zamítl a při posuzování tohoto případu rovněž našel řešení problematiky odlišné úpravy nutné obrany v trestním a přestupkovém právu, když interpretoval § 2 odst. 2 písm. a) zákona o přestupcích se zřetelem k právní úpravě nutné obrany v trestním zákoníku.

Nejvyšší správní soud ve svém rozhodnutí poukázal na to, že judikatura Ústavního soudu, stejně jako judikatura Nejvyššího správního soudu se shodují na tom, že český právní řád je založen na principech jednoty, racionality a vnitřní obsahové bezrozpornosti, což vytváří požadavek, aby na stejné instituty, ačkoli jsou upraveny v různých právních předpisech, bylo nahlíženo jednotně.⁵⁶ Nelze tak

⁵⁶ NSS ČR 1 As 35/2008

připustit, aby hodnocení toho, zda jednání splnilo podmínky pro nutnou obranu, bylo závislé na posouzení, zda se obránce dopustil trestného činu nebo přestupku. Dle mého mínění je však zřejmé, že výklad ustanovení o nutné obraně v přestupkovém zákoně bez vazby na tentýž institut v trestním zákoníku, by přesně toto umožňoval.

Jsem toho názoru, že není podstatné, jakého protiprávního jednání se útočník dopouští. Podle § 29 trestního zákoníku je předpokladem nutné obrany útok na zájem chráněný trestním zákonem. Nevyžaduje, aby měl útok znaky trestného činu, takové jednání může mít mnohdy znaky i přestupku, neboť zájem chráněný trestním zákonem je dán objekty trestných činů, které jsou uvedeny ve zvláštní části trestního zákoníku. Rovněž přestupkový zákon nevyžaduje, aby útok byl přestupkem, může jím být i trestný čin. Již výše bylo uvedeno, že hranice mezi právem trestním a přestupkovým je mnohdy tenká a tvoří ji například jen výše škody. § 29 trestního zákoníku se tak vztahuje na obranné jednání, které jinak vykazuje znaky trestného činu a § 2 odst. 2 písm. a) přestupkového zákona zase na takovou obranu, která má za jiných okolností znaky přestupku. Může tedy nastat situace, že obránce bude odvracet útok, který bude trestným činem, obranným jednáním, jež by jinak bylo přestupkem. V daném případě mohl užít i jednání, které by za jiných okolností vykazovalo znaky trestného činu, protože na povaze útoku nezáleží. Vzhledem k tomu, že však zvolil tento způsob obrany, je podle doslovného výkladu ustanovení v přestupkovém zákoně nezbytné, aby dané jednání bylo přiměřené. Pokud by jeho obrana vykazovala znaky trestného činu, nesměla by být jen zcela zjevně nepřiměřená. V případě, že by tedy výklad ustanovení o nutné obraně nebyl jednotný, mohla by nastat situace, že ve chvíli, kdy obranné jednání bude mít znaky přestupku, musí být taková obrana přiměřená a pokud

nebude přiměřená (i když ne zcela zjevně nepřiměřená), může vzniknout odpovědnost za přešupek. Výše popsaná situace zjevně nedává smysl, neboť cíl nutné obrany je v obou zákonech stejný, tedy odvrátit útok, a osoba, která užila nutnou obranu, navíc nemůže být odpovědná za jakékoli protiprávní jednání.

Rozdíl mezi těmito dvěma právními úpravami prospívá útočníkům a naráží tak na zásadu, že riziko vyvolané útokem by měl nést vždy útočník. Zároveň vytváří značnou míru právní nejistoty. V souvislosti s tím, že nutná obrana je institut, který se objevuje v právních rádech států už od starověku a oprávněně je chápána jako přirozené právo člověka, není možné klást na jednotlivce takové nároky, jakými je rozlišování její úpravy v různých právních odvětvích. „Aplikace a interpretace těchto institutů v praxi orgánů veřejné moci proto musí tomuto přirozenému pohledu na právo odpovídat a obránci poskytnout právní ochranu.“⁵⁷

Nejvyšší správní soud vyslovil názor, že vzhledem k blízkosti trestního a přešupkového práva a velmi pozvolné hranici mezi těmito dvěma oblastmi, není možné interpretovat ustanovení § 2 odst. 2 písm. a) přešupkového zákona samostatně, nýbrž vždy musí být při výkladu brán zřetel na úpravu obsaženou v trestním zákoníku. Vymezení nutné obrany v přešupkovém zákoně nepovažuje soud za definici tohoto institutu, neboť bez vymezení v trestním zákoníku neobstojí, jelikož přešupkový zákon nestanoví, ve vztahu k čemu se nepřiměřenost způsobu odvracení útoku posuzuje. To je výslovně upraveno až v trestním zákoníku, a proto je definice nutné obrany v něm obsažená jedinou existující a úprava v zákoně o přešupcích musí být vykládána

⁵⁷ NSS ČR 1 As 35/2008

vždy v souladu s ní. Nutnost interpretovat nutnou obranu jednotně lze spatřovat také v názoru Nejvyššího soudu, naznačeném výše, kdy tento v minulosti judikoval,⁵⁸ že čin provedený v nutné obraně není trestným činem, není ani protiprávní, a proto jednající osoba nemůže být postižena jakoukoli (nejen trestní) sankcí.

Sjednocující judikát Nejvyššího správního soudu má bezesporu pozitivní důsledky pro obránce, neboť zpřesňuje právní úpravu nutné obrany a zakládá tak větší právní jistotu. Rovněž snímá z obránce břímě v podobě nezbytnosti vnímat divergenci mezi úpravami v obou zákonech, klade na něj mnohem menší nároky a umožňuje mu tak lépe chránit jeho práva i práva druhých.

Závěrem je dle mého názoru vhodné zmínit, že ještě před tím, než Nejvyšší správní soud takto rozhodl a spornou otázku zodpověděl, objevovaly se v literatuře podobné názory na tuto problematiku. Například Kuchta uváděl, že vymezení nutné obrany v trestním právu je s ohledem na jednotu právního řádu nutné použít i v právu přestupkovém. Argumentoval zejména úzkým vztahem mezi trestním a přestupkovým právem a rovněž tím, že jednání v nutné obraně, jako reakce na útoky různé závažnosti, se od sebe neliší co do kvality, ale pouze kvantity.⁵⁹ Rovněž Klapal se ve svém článku v souvislosti s nemožností zadržení osoby podezřelé ze spáchání majetkového přestupku, pokud se nejedná o nutnou obranu, upozorňoval na to, že úprava nutné obrany v zákoně o přestupcích je pro obránce přísnější, a

⁵⁸ NS ČSR Pls 5/1965

⁵⁹ Kuchta, J. Nutná obrana. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 100

to ve svém důsledku favorizuje útočníky.⁶⁰ Nejvyšší správní soud na oba tyto autory a jejich názory ve svém judikátu rovněž odkazuje.

4.2 Nutná obrana a podmínka subsidiarity

Teorie trestního práva, stejně jako soudní praxe, se v názoru na tuto problematiku shodují. „Podmínkou nutné obrany není ta okolnost, že nebylo možno vyhnout se útoku jinak, např. útekem, nebo přivoláním policie. Nežádá se tu tedy tzv. subsidiarita jako u krajní nouze.“⁶¹ Rovněž Vokoun zdůrazňuje, že nikdo není povinen ustupovat před bezprávím a subsidiarita není podmínkou nutné obrany.⁶² Judikatura v této oblasti je poměrně ustálená. Skutečnost, že podmínky nutné obrany a krajní nouze nejsou stejné a je nutno je pečlivě odlišovat, se objevila v odůvodněných rozsudků⁶³ soudů již v padesátých letech dvacátého století. Přesto, že v této otázce obecně panuje shoda názorů, stále se vyskytují případy, kdy zejména soudy nižšího stupně argumentují tím, že obviněný se mohl útoku vyhnout jinak, a proto překročil meze nutné obrany.

To, že subsidiarita není podmínkou nutné obrany a nesmí být proto při posuzování, zdali nedošlo k excesu, vůbec vyžadována, zdůrazňuje Nejvyšší soud v mnoha svých rozhodnutích, které se nutné obrany týkají, často v souvislosti s užitím zbraně proti neozbrojenému útočníkovi. Z těch novějších je dle mého názoru vhodné zmínit rozsudek,⁶⁴ ve kterém tento

⁶⁰ Klapal, V. Možnosti omezení osobní svobody osoby podezřelé ze spáchání přestupku. In *Trestněprávní revue*, 2006, č. 6, s. 174

⁶¹ Jelínek, J. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Jelínek, J. a kol. *Trestní právo hmotné*. 2. Vydání. Praha: Leges, 2010, kapitola XI, s. 253

⁶² Vokoun, R. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Novotný, O. a kol. *Trestní právo hmotné*. Obecná část. 6. vydání, Praha: ASPI, 2010, kapitola X, s. 269

⁶³ NS ČSR 1 Tz 124/55, Krajský soud v Ostravě 4 To 181/57

⁶⁴ NS ČR 5 Tdo 162/2007

soud rozhodoval o dovolání obviněného, jež shledal částečně důvodným. Obviněný byl Městským soudem v Praze, jako soudem druhého stupně, odsouzen pro trestný čin ublížení na zdraví, kterého se měl dopustit tím, že po předchozí potyčce s poškozeným, který ho chytil u krku za oblečení tak silně, že nemohl dýchat, se snažil z tohoto sevření uvolnit a zvolil při tom nepřiměřený způsob obrany, když poškozeného bodl kuchyňským nožem do oblasti břicha. Nejvyšší soud rozhodl, že tímto jednáním obviněný nevybočil z mezí nutné obrany. Argumentaci Městského soudu v Praze, který zdůvodňoval intenzivní exces tím, že obviněný měl reálnou možnost vymanit se ze sevření poškozeného jiným méně razantním způsobem, než bylo bodnutí nožem, soud nepřijal. „Tím ovšem odvolací soud v rozporu se zákonem zužuje podmínky, za nichž lze jednat v nutné obraně, ačkoliv předpokladem beztrestnosti činu provedeného v nutné obraně podle § 13 tr. zák.⁶⁵ - na rozdíl od krajní nouze podle § 14 tr. zák.⁶⁶- není skutečnost, že útok bylo možno odvrátit jinak. Vyjádřeno jinými slovy, pro použití nutné obrany není podstatná tzv. subsidiarita, tj. nevyžaduje se, aby se obránce snažil vyhnout hrozícímu nebo již probíhajícímu útoku nebo aby použil nejdříve mírnější způsoby obrany a jejich intenzitu případně stupňoval až podle způsobu útoku.“⁶⁷ Pro posouzení, zdali byly splněny podmínky nutné obrany, je tedy rozhodující jen to, jestli nebyla zcela zjevně nepřiměřená. Pokud soud učinil závěr o intenzivním excesu na základě toho, že obviněný nezvolil mírnější prostředek, jde o závěr chybný, který neodpovídá zákonným podmínkám nutné obrany. K této problematice Dolenský uvádí, že požadavek subsidiarity v nutné obraně je v rozporu s morální povinností uvědomělého občana zakročit proti útoku, ať se týká jeho, nebo jiných osob. Nutná obrana není povinností, ale právem a je tak na obránci, jestli svého práva využije, nebo se rozhodne pro jiné řešení, jakým je například

⁶⁵ nyní § 29 trestního zákoníku

⁶⁶ nyní § 28 trestního zákoníku

⁶⁷ NS ČR 5 Tdo 162/2007

útěk, přivolání policie, nebo užití mírnějšího prostředku. Toto řešení však může být v konkrétní situaci velmi nejisté a nelze ho proto upřednostňovat.⁶⁸

4.3 Nutná obrana a proporcionalita

Již v předchozí kapitole bylo zmíněno, že v případě nutné obrany není na místě požadovat proporcionalitu v pravém slova smyslu. Judikatura⁶⁹ se v tomto názoru shoduje s právní teorií, stejně jako v případě subsidiarity. Například Jelínek uvádí, že u nutné obrany je vyžadována přiměřenost, kterou je poměr mezi intenzitou útoku a obrany, nikoli proporcionalita jako u krajní nouze.⁷⁰ Přiměřená obrana je schopná odvrátit útok, musí být tedy tak silná, aby jej překonala. Z toho plyne, že musí být vždy silnější než útok. Takovou přiměřenost je třeba posuzovat opět vždy v se zřetelem ke všem okolnostem daného případu.

Judikaturu v této oblasti lze označit za ustálenou a obecně tato otázka nečiní při rozhodování soudů větší problémy. Na rozdíl od požadavku subsidiarity, který někdy soudy nižšího stupně u nutné obrany chybně vyžadují. Proporcionalita je jednou z typických podmínek krajní nouze a rovněž jedním z rysů, který odlišuje krajní nouzi od nutné obrany. Soudy často posuzovaly otázku proporcionality nutné obrany právě spolu s požadavkem subsidiarity, a skutečnost, že přiměřenost nelze zaměňovat s proporcionalitou zdůrazňovaly v mnoha rozhodnutích, které se nutné

⁶⁸ Dolenský, A. Přiměřenost nutné obrany. In Sborník prací z trestního práva k sedmdesátým narozeninám Prof. Dr. Vladimíra Solnaře. Praha: Universita Karlova, 1969, s. 35

⁶⁹ NS ČSR 1 Tz 124/55, NS ČSR 4 To 181/57, NS SSR 3 Tz 13/70

⁷⁰ Jelínek, J. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, kapitola XI, s. 255

obranu dotýkaly. Například v již zmíněném judikátu⁷¹ z padesátých let dvacátého století je vyzdviženo, že přiměřenost nutné obrany není to samé jako proporcionalita u krajní nouze. Soud vyslovil názor, že v nutné obraně je tedy možné způsobit i větší škodu než byla ta, která hrozila, obětovaný zájem může být společensky významnější než ten, v jehož zájmu se obětuje. Pokud mezi nimi nevznikne výrazně hrubý nepoměr, není nutná obrana zásadně vyloučena. Pokud by byla proporcionalita vyžadována, docházelo by opět k neodůvodněnému znevýhodňování obránce.

4.4 Nutná obrana a použití zbraně

Použití zbraně, zvláště střelné, je ve společnosti vždy velmi citlivým tématem. Důvodem je nepochybně obecná schopnost zbraní učinit jednání člověka intenzivnější a zároveň možnost způsobit zbraní závažný škodlivý následek. Pro lepší orientaci v problematice je tato podkapitola rozdělena do dvou oddílů. První se zaměřuje na otázku možnosti užití jiné než střelné zbraně při jednání v nutné obraně proti útočníkovi, který vůbec není ozbrojen, druhá část je potom věnována použití střelné zbraně. V podstatě se však jedná o problematiku téhož druhu, soudy proto při rozhodování vycházejí vždy ze stejných zásad, ačkoli je v některých svých rozhodnutích výslovně nezdůrazňují.

4.4.1 Použití jiné než střelné zbraně proti neozbrojenému útočníkovi

Užití jiné než střelné zbraně v nutné obraně proti zcela neozbrojenému útočníkovi je jen o něco méně kontroverzní, než užití střelné zbraně v obdobném případě. I v této situaci existuje nerovnost

⁷¹ NS ČSR 1 Tz 124/1955

použitých prostředků a je otázkou, zdali právě tento nepoměr nezakládá zcela zjevnou nepřiměřenost nutné obrany.

Touto problematikou se zabýval Městský soud v Praze již v roce 1994, tedy brzy po tom, co nabyl účinnosti trestní zákon, ve kterém již byly podmínky pro jednání v nutné obraně stanoveny šířeji.⁷² V posuzovaném případě⁷³ zamítl odvolání obvodního státního zástupce proti rozsudku, kterým byla obviněná zproštěna obžaloby. Městský soud ve svém rozhodnutí uvedl, že obvodní soud správně posoudil její jednání jako nutnou obranu. Obviněná se poté, co byla za přítomnosti malého syna napadena svým značně opilým otcem, který ji začal rdousit, snažila nejprve bránit rukama a křičet. Když však zjistila, že útočník je mnohem silnější a její obrana nemá žádný účinek, reflexivně se natáhla po noži ležícím na kuchyňské lince a útočníka jednou bodla do břicha. Její jednání nemělo okamžitý efekt, neboť útočník ji pustil až po určité chvíli. Soud rozhodl, že samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočníkovi zbraň, neznamená, že obrana je automaticky zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. S ohledem na zřejmě větší fyzickou zdatnost útočníka a jeho stav se obviněná důvodně obávala o svůj život, a jednání spočívající v tom, že spontánně sáhla po noži a bez rozmyslu bodla útočníka do břicha, hodnotil soud jako klasický případ nutné obrany, jejíž přiměřenost, respektive zcela zjevnou nepřiměřenost, je třeba posuzovat s ohledem na všechny okolnosti případu. K tomuto komentář k trestnímu zákoníku uvádí, že obrana se nemusí omezovat jen na pasivní obranu, nýbrž může být i aktivní, a rovněž prostředky použité útočníkem a obráncem nemusí být ani přibližně stejné účinnosti, neboť obránce je útokem zaskočen a je nucen k obraně

⁷² Více v podkapitole 4.1

⁷³ Městský soud v Praze 7 To 202/94

použít prostředky, které má náhodou při ruce.⁷⁴ Na tuto problematiku lze uplatnit stejné zásady, kterými argumentoval Nejvyšší soud, když rozhodoval o oprávněnosti použití střelné zbraně v nutné obraně. Tyto zásady budou uvedeny v dalším oddílu této podkapitoly, neboť se o ně opírala rozhodnutí Nejvyššího soudu v odlišných případech. Je však nutné tyto brát v úvahu i při posuzování přiměřenosti nutné obrany s jinou než střelnou zbraní.

4.4.2 Použití střelné zbraně

Další z otázek, na kterou našla odpověď až judikatura, je oprávněnost použití střelné zbraně při jednání v nutné obraně. Obecně existovaly dva případy, kdy bylo použití střelné zbraně při takové obraně možné označit za sporné. Jednalo se o situaci, kdy obránce použil střelnou zbraň tak, že vystřelil buď proti neozbrojenému útočnickovi, anebo proti útočnickovi, který sice zbraň měl, avšak tato byla schopná zintenzivnit útok pouze v bezprostřední blízkosti napadeného, popřípadě i na dálku, avšak účinek takové zbraně by byl v porovnání se střelnou zbraní podstatně menší.

Nejvyšší soud se ve svých rozhodnutích⁷⁵ několikrát zabýval otázkou přípustnosti použití střelné zbraně v těchto případech a dospěl k jednotnému řešení. V rozsudcích vždy vycházel ze zásad, že riziko způsobené útokem nese útočník, nikoli obránce a že obránce může použít i citelně důraznějšího prostředku, než jakým byl veden útok, aby jej odvrátil.

⁷⁴ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 406

⁷⁵ Například NS ČR 1 Tzn 25/97, NS ČR 3 Tdo 840/2006, NS ČR 7 Tdo 272/2006

V jednom z posuzovaných případů⁷⁶ rozhodoval Nejvyšší soud o dovolání obviněného, kterého zprostil obžaloby pro trestný čin ublížení na zdraví. Toho se měl dle rozsudku obvodního soudu, potvrzeného usnesením Městského soudu v Praze, dopustit tím, že v průběhu potyčky s poškozeným, které předcházel slovní konflikt, neúmyslně vystřelil z odjištěné zbraně, jež držel v pravé ruce a zasáhl tak poškozeného do horní části pravého stehna, čímž mu způsobil tříštivou otevřenou zlomeninu stehenní kosti, tedy zranění, které je považováno za těžkou újmu na zdraví, pro poškození důležitého orgánu i dobu léčení. Nejvyšší soud učinil závěr, že v daném případě byly splněny podmínky pro nutnou obranu. Své zjištění opřel zejména o skutečnost, že iniciátorem útoku byl poškozený, který nedbal výzev obviněného, aby opustil prostor, jež měl obviněný za úkol jako hlídač střežit, naopak pronesl vulgární a výhružně znějící výrok a začal se pohybovat směrem k obviněnému. Jak judikoval Nejvyšší soud v jiném rozhodnutí,⁷⁷ právě počáteční iniciativa je rozhodující pro posouzení, kdo je útočníkem a kdo obráncem. Poškozený poté nijak nereagoval na upozornění, že je obviněný ozbrojen, ani na následný varovný výstřel do země, naopak se velmi rychle a rozhodně přiblížil přímo k obviněnému a snažil se jej udeřit do hlavy. Obviněný měl tak důvodnou obavu o své zdraví i život, které ještě umocnil odhodlaný a razantní způsob jednání poškozeného.

Použití střelné zbraně proti neozbrojenému útočníkovi výstřelem, který směřoval na dolní končetinu, tak soud považoval za adekvátní a korespondující se zásadou o nositeli rizika útoku. Dále připomněl, že obviněnému nelze přičítat k tíži, že k obraně nepoužil mírnější prostředek. Zvolený způsob nebyl podle názoru Nejvyššího

⁷⁶ NS ČR 7 Tdo 272/2006

⁷⁷ NS ČR 6 Tdo 851/2002

soudu zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku, a proto ani meze nutné obrany nebyly překročeny. Způsobený následek jistě není zanedbatelný, avšak z trvajících útoku hrozila obránci také závažná újma, i s ohledem na to, že útočník se snažil zasáhnout jeho hlavu. Soud navíc poukázal i na obecně platnou zásadu, že obránce může útočníkovi způsobit citelnější následek, než který z útoku hrozil. To souvisí i s tím, že nutná obrana musí být logicky vždy silnější než útok, aby byla schopna jej překonat. „Pouze tak je možné ustanovení § 13 tr. zákona o nutné obraně aplikovat způsobem, který sledoval i zákonodárce, pokud ve prospěch obránce v tomto ustanovení připustil citelnou diferencii v důraznosti použitého prostředku a také v závažnosti způsobeného následku.⁷⁸

Obdobným způsobem rozhodl Nejvyšší soud již dříve, v roce 1997.⁷⁹ V tomto případě zamítl stížnost pro porušení zákona podanou ministryní spravedlnosti v neprospěch obviněného. Ten byl rozsudkem krajského soudu zproštěn obžaloby pro trestný čin vraždy, kdy tento rozsudek byl následně usnesením vrchního soudu potvrzen. Nejvyšší soud však shledal jednání obviněného jako splňující podmínky nutné obrany a použil při tom podobnou argumentaci jako v předchozím případě. Vyzdvihl skutečnost, že obviněný nezavdal ke konfliktu s poškozeným žádný podnět, naopak to byl poškozený, kdo se snažil, obklopen skupinkou svých známých, vytáhnout obviněného z auta za neustálého vyhrožování smrtí. Dále se soud zaměřil také psychický stav obviněného, kdy znalci u tohoto shledali rozpoznávací a ovládací schopnosti téměř vymizelé. „Podle znalců obviněný jednal ve stavu velké úzkosti vyvolávající panickou reakci, která velmi rychle gradovala, a pod vlivem silné emoce, s téměř eliminovanou

⁷⁸ NS ČR 7 Tdo 272/2006

⁷⁹ NS ČR 1 Tzn 25/1997

složkou racionálních a logických mechanismů.“⁸⁰ Jednání obviněného, kdy tento šestkrát rychle za sebou vystřelil proti útočnickovi a usmrtil jej, soud považoval vzhledem k situaci za adekvátní reakci na jednání poškozeného a dospěl k názoru, že z mezí nutné obrany nebylo vybočeno.

Jak je z výše uvedeného patrné, Nejvyšší soud obecně připouští použití střelné zbraně v nutné obraně, a to i proti útočnickovi, který sám ozbrojen vůbec není. Jelínek uvádí, že mezi účinností nástrojů útoku a obrany nemusí existovat úměrnost. Prostředek, který používá útočník, však může pomoci obránci odhadnout nebezpečí, jež mu hrozí. Obránce je tak oprávněn zvolit takový nástroj, kterým odvrátí rychle a účinně útok, aniž by tím riskoval svůj život nebo zdraví.⁸¹ Nejvyšší soud zdůrazňuje, že po obránci nelze žádat, aby k obraně nepoužil účinnějšího prostředku, než má k dispozici útočník. Rovněž říká, že není možné činit obránce tak striktně odpovědným za výsledek celé situace, a to i v případě, že je jím smrt útočníka, neboť se na vzniku konfliktní situace nijak nepodílel. Zároveň poukazuje na to, že již dříve judikoval,⁸² že přiměřenost nutné obrany je vždy třeba posuzovat s ohledem na kontext celé situace, představy obránce a rovněž jeho psychický stav, neboť je nutno zohlednit i tlak, který na jednajícího taková situace vyvine, a proto na něj nelze vytvářet přehnané požadavky. Podle Vokouna je nutné, aby se orgány činné v trestním řízení "vžily" do postavení jednající osoby a

⁸⁰ NS ČR 1 Tzn 25/1997

⁸¹ Jelínek, J. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, kapitola X, s. 255

⁸² NS ČR 1 To 4/83

přiměřenost posuzovaly také s ohledem na psychický stav vyvolaný útokem.⁸³

4.5 Jednání v nutné obraně a forma zavinění

Kuchta uvádí, že nutnou obranou je jakékoli jednání, které je vhodné k tomu, aby zabránilo nebo zeslabilo omezení chráněných zájmů, které hrozí z útoku.⁸⁴ Zákonné ustanovení hovoří o činu jinak trestném, kterým někdo odvrací hrozící či trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem. Nutná obrana má proto po formální stránce znaky trestného činu. Otázku přípustné formy zavinění jednání v nutné obraně zodpověděl Nejvyšší soud v několika svých judikátech. Zabýval se problematikou úmyslného i nedbalostního jednání v nutné obraně a učinil rozhodnutí, že forma zavinění je pro posouzení splnění podmínek nutné obrany zcela irelevantní.

V prvním z případů⁸⁵ rozhodoval soud o dovolání obviněného, který byl rozsudkem vrchního soudu odsouzen pro trestný čin vraždy a trestný čin nedovoleného ozbrojování. Nejvyšší soud tento rozsudek zrušil a věc vrátil krajskému soudu, který rozhodoval v prvním stupni, k opětovnému projednání a rozhodnutí. Obviněný se měl dopustit trestného činu tím, že po předcházející slovní a fyzické potyčce se skupinkou osob, si došel do svého osobního automobilu pro nelegálně drženou zbraň a poté, co se k němu na bezprostřední vzdálenost přiblížil poškozený, zasáhl ho jedním výstřelem do hrudníku, v důsledku čehož poškozený později zemřel, a následně, když se

⁸³ Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. In AUC Iuridica, 1989, č. 3, kapitola X, s. 47

⁸⁴ Kuchta, J. Nutná obrana. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 133

⁸⁵ NS ČR 7 Tdo 461/2004

obviněného snažil odzbrojit další poškozený, střílil tohoto do břicha a způsobil mu zranění, která by bez včasné lékařské pomoci vedla k jeho smrti. Nejvyšší soud rozhodl, že jednání obviněného nevybočilo z mezí nutné obrany. V odůvodnění rozsudku se zabýval zejména otázkou, zdali úmyslné jednání v nutné obraně, na které se obránce připravil tím, že si obstaral zbraň a uvedl ji do střelby schopného stavu, není excesem. Dospěl k závěru, že znakem nutné obrany není náhle a nepřipravené jednání, jako reakce na situaci vyvolanou útokem, S ohledem na to, že konflikt postupně gradoval, nebyl konečný fyzický útok na obviněného neočekávaný, a proto je přirozené, že se na něj obránce připravil. Samotné obstarání zbraně nebylo reakcí na útok, tou bylo až její použití, a proto obranné jednání nelze označit za exces. Obviněný užil zbraň proti poškozeným až poté, co se k němu přiblížili na bezprostřední vzdálenost s úmyslem mu fyzicky ublížit, přičemž nedbali varování, že má zbraň, ani pěti varovných výstřelů, které učinil směrem do země a do vzduchu. Důvodně se obával přinejmenším o své zdraví, jeho reakci proto soud hodnotil jako nikoli zcela zjevně nepřiměřenou. Poznamenal, že již dříve judikoval,⁸⁶ že úmyslné zavinění nutnou obranu nevylučuje, neboť po formální stránce takové jednání vykazuje znaky úmyslného trestného činu. Úmysl jednající osoby je tu dán i ve vztahu ke způsobenému následku. Dle názoru Nejvyššího soudu nutná obrana v žádném případě neobsahuje znak v podobě nedbalostního způsobení následku, protože forma zavinění vůbec není jejím kritériem.

O jinou situaci by šlo v případě vyprovokovaného útoku. Trestněprávní teorie nepovažuje za nutnou obranu jednání, kterým osoba v úmyslu jiného usmrtit, záměrně vyprovokuje útok, aby si tak

⁸⁶ NS ČR 6 Tdo 1347/2008

vytvořila podmínky pro zdánlivou obranu, v níž pak útočníka usmrtí.⁸⁷ K tomuto Kuchta uvádí následující. „Bránit se by bylo možné i proti útoku vyprovokovanému, pokud by ovšem samotný akt provokace nebyl trestným činem, resp. pokud by nebylo součástí úmyslu provokátéra „pod rouškou nutné obrany“ kamuflovat vlastní trestný čin namířený proti vyprovokovanému.“⁸⁸ Je nutné rozlišovat mezi tímto vyprovokovaným útokem a mezi přípravou obránce na případný vzájemný kontakt s útočníkem. Jsem toho názoru, že zásadní je proto okamžik, kdy se obránce, popřípadě osoba stavící se do role obránce, rozhodne dotyčného usmrtit. Pokud tento úmysl pojme již na začátku, ještě před tím, než útok započal a jako prostředek k jeho zahájení použije provokaci, nejedná se o nutnou obranu. Naproti tomu, pokud je iniciátorem vzájemného konfliktu útočník a obránce se na jeho útok pouze připraví, aniž by tak činil v úmyslu jej přímo usmrtit, není důvod nutnou obranu vylučovat.

Dle názoru soudu není pro dodržení podmínek nutné obrany rovněž rozhodující motiv obranného jednání. Napadený nemusí být k obraně motivován strachem z útoku. Skutečnost, že obviněný měl jednat v afektu vzteku, ještě sama o sobě nevylučuje nutnou obranu. Podstatné je totiž, zda obranné jednání bylo či nebylo ve vztahu ke způsobu útoku zcela zjevně nepřiměřené.⁸⁹ Komentář k trestnímu zákoníku k tomuto uvádí, že obranný smysl jednání nemusí být jeho jedinou pohnutkou. Proto i obranné jednání, ovlivněné například

⁸⁷ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 402

⁸⁸ Kuchta, J. Nedostatek protiprávnosti a trestnosti činu. In Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, kapitola 9, s. 440

⁸⁹ NS ČR 6 Tdo 1347/2008

touhou po dobrodružství, nebo získáním popularity, může být posouzeno jako nutná obrana.⁹⁰

Forma zavinění je tedy pro hodnocení, zda byly splněny podmínky nutné obrany, naprosto bezvýznamná. To potvrdil Nejvyšší soud i v dalším rozhodnutí,⁹¹ zmíněném již v předchozí podkapitole. V něm se mimo jiné zabýval také problematikou nedbalostního výstřelu, kterým obránce způsobil útočnickovi těžkou újmu na zdraví. Judikoval, že jednání, kterým, někdo odvrátí útok za podmínek vyplývajících z § 29 trestního zákoníku, je nutnou obranou, ať bylo provedeno úmyslně či z nedbalosti. Vycházel zejména z faktu, že pokud je úmyslný trestný čin z důvodu odvracení útoku beztrestný, pak tím spíše musí být beztrestný takový nedbalostní čin, kterým byl útok objektivně odvrácen. A to i z toho důvodu, že obránce se v dané situaci bránit chtěl, byť jiným způsobem. Jiné řešení by nedávalo smysl, neboť by znevýhodňovalo osoby, které za podmínek nutné obrany jednájí, v porovnání s úmyslným jednáním, méně závažným způsobem, tedy z nedbalosti.

4.6 Zranění útočníka při obraně majetku

Přípustnost zranění útočníka při odvracení útoku na majetek je další spornou otázkou nutné obrany. S ohledem na to, že lidský život a zdraví jsou obecně zájmy vyšší kategorie, než ochrana majetku, bylo oprávnění zranit v takovém případě útočníka poměrně diskutabilní. Teschler poukazuje na to, že v těchto případech byl často primární význam přisuzován skutečnosti, že v obraně byl zasažen významnější

⁹⁰ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 440

⁹¹ NS ČR 7 Tdo 272/2006

objekt než ten, který byl ohrožen, a až následně hodnocen i konkrétní stupeň zasažení významnějšího objektu. Tím byly do nutné obrany vnášeny prvky nesprávně chápané proporcionality, která charakterizuje krajní nouzi, ale u nutné obrany vyžadována není.⁹² V současné době je tato problematika judikaturou již částečně vyřešena, a to ku prospěchu obránce, otázkou však stále zůstává, zdali je možné v situaci, kdy je veden útok proti majetku, útočníka v nutné obraně úmyslně usmrtit.

Teorie i soudní praxe se shodují na tom, že nutná obrana je přípustná proti útoku na jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem. Komentář k trestnímu zákoníku vyjmenovává, že jde jak o zájmy individuální, kterými je například život, zdraví, majetek, důstojnost, svoboda, tak o hodnoty celospolečenské i státní.⁹³ Pokud trestní zákon něco nechrání, nelze na obranu takového zájmu nutnou obranu užít. Tento názor vyslovil Nejvyšší soud ČSR v rozsudku,⁹⁴ kterým rozhodoval o stížnosti pro porušení zákona, jež podal ministr spravedlnosti ve prospěch obviněného. Soud shledal, že zákon byl porušen. Mimo jiné judikoval následující. „Podmínkou nutné obrany je totiž útok znamenající ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem, které je vyvoláno protiprávním jednáním. Nezáleží přitom na povaze zájmů, které jsou ohroženy, neboť předmětem ochrany je jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem, tedy nejen zájem na ochraně života a zdraví, ale i zájem na ochraně majetku.“⁹⁵

⁹² Teschler, E. K některým otázkám nutné obrany. In *Trestní právo*, 1997, č. 10, s. 10

⁹³ Šámal, P. a kol. *Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář*. 2. vydání. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 403

⁹⁴ NS ČSR 11 Tz 5/1983

⁹⁵ NS ČSR 11 Tz 5/1983

Ústavní soud se v jednom ze svých nálezu⁹⁶ zabýval otázkou, zdali zranění útočníka při obraně majetku není intenzivním excesem, respektive jestli nevznikl hrubý nepoměr mezi chráněným a obětovaným zájmem. Púry uvádí, že Ústavní soud v tomto rozhodnutí potvrdil dosavadní názory teorie i praxe, podle nichž je nutná obrana přípustná proti neoprávněnému útoku na jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem. Ochrana zdraví útočníka nemá automaticky přednost před ochranou majetku obránce, přestože obecně je jistě zdraví cennější hodnotou než majetek.⁹⁷ Ústavní soud v tomto rozhodnutí dále připomněl, že nelze vyžadovat, aby se bránící osoba vyhnula útoku jiným způsobem. Názor krajského soudu, že obránce, pokud se domníval, že odvrací útok na svůj majetek, měl postupovat jiným způsobem a ne tak, že porušil zájem na ochraně zdraví, proto shledal zcela nesprávným.

Není tedy možné a priori usoudit na překročení mezí nutné obrany z toho důvodu, že obránce odvracením útoku na majetek ublížil útočnickovi na zdraví. Vždy je nutné vycházet z konkrétní situace, hodnotit ji komplexně a zvažovat přiměřenost obrany, stejně jako případnou výraznou disproporci mezi obětovaným a chráněným zájmem. Teschler uvádí, že rozlišování mezi chráněným zájmem vyššího a nižšího typu v obecné rovině, nemá při hodnocení přiměřenosti obrany prakticky žádný význam.⁹⁸

Dle mého názoru není možné obránci určovat, čím se má bránit. Konečně to ani není důležité, rozhodující je způsob obrany. Pokud použije zbraň, není pro posouzení podmínek nutné obrany vůbec podstatné, jaká zbraň to byla, ale je stěžejní, jak ji použil. Střelnou zraní lze útočníka nejen postřelit, ale je možné ho s ní také uhodit. Rovněž nožem je možné bodnout,

⁹⁶ ÚS ČR II. ÚS 317/01

⁹⁷ Púry, F. Souhrn aktuální judikatury - Nutná obrana v trestním právu. In *Trestněprávní revue*, 2007, č. 8, s. 233

⁹⁸ Teschler, E. K některým otázkám nutné obrany. In *Trestní právo*, 1997, č. 10, s. 11

nebo jen říznout. Důležité je také místo, kam zbraní obránce útočnicka zasáhne. Vzniklý následek není z hlediska nutné obrany důležitý, pokud nevznikla hrubá disproporce mezi chráněným a obětovaným zájmem, a proto se domnívám, že v případě, že k takové nepřiměřenosti nedošlo, měl by od takového následku soud při rozhodování téměř odhlédnout. Jsem toho názoru, že skutečnost, že obránce může (ale také nemusí) touto zbraní způsobit závažný škodlivý následek, není důvodem pro to, aby bylo použití zbraně při nutné obraně obecně vyloučeno. Mnohdy je totiž její použití jedinou možností, jak překonat útok, zvyhodňuje osobu, která se jen brání a nedávalo by smysl ji o tento benefit připravit.

Předchozí problém je jedním z těch, na které judikatura našla odpověď. Stále však zůstává otázkou, zdali je v takovém případě možné útočnicka nejen zranit, ale i úmyslně usmrtit. Vokoun uvádí, že literatura se vesměs shoduje na tom, že úmyslné usmrcení útočnicka lze výjimečně připustit při ochraně „velkých majetkových hodnot“. Zároveň však také poukazuje na Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, kdy z článku 2 lze dovodit, že úmyslné usmrcení útočnicka při ochraně majetku přípustné není. Dle jeho názoru nelze zřejmě vyloučit úmyslné usmrcení útočnicka, pokud jsou jednáním v nutné obraně chráněny mimořádné majetkové hodnoty, jakými může být například významná architektonická a kulturní památka nebo jde o takové majetkové hodnoty, jejichž poškození nebo zničení by mělo za následek výrazné ohrožení života lidí.⁹⁹

⁹⁹ Vokoun, R. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Novotný O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2010, kapitola X, s. 270

4.7 Nutná obrana proti jednání úředních osob

Problematika přípustnosti nutné obrany proti úkonům úředních osob, dříve nazývaných veřejnými činiteli, je poměrně specifická. Judikatura, ve které byla tato otázka řešena, se týká většinou jen zásahů příslušníků Policie České republiky. Obecně lze říci, že soudní praxe nutnou obranu proti zákrokům úředních osob velmi omezuje. Podle Vokouna je tomu tak z obavy, aby její připuštění nevedlo k anarchii.¹⁰⁰ V této podkapitole bude rovněž věnována pozornost související problematice, a to oprávněnosti zadržení osoby, která není podezřelá ze spáchání trestného činu, zaměstnancem bezpečnostní agentury.

„Protože útok musí být vždy protiprávní, nelze nutnou obranu použít proti jednáním dovoleným, a proto nelze nutnou obranu, použít proti jednání v nutné obraně nebo krajní nouzi, popř. proti jednáním, kterými někdo vykonává své právo nebo povinnost.“¹⁰¹ Příslušník Policie České republiky provádí jako úřední osoba ve smyslu § 127 trestního zákoníku úkony, které jsou jeho právem a zároveň i povinností. Z judikatury vyplývá, že pokud je zákrok policisty po formální i materiální stránce nezávadný, nelze proti takovému úkonu nutnou obranu použít.¹⁰² Kuchta poukazuje i na to, že příslušník Policie České republiky má při výkonu rozhodnutí státních orgánů povinnost takový výkon provést, i kdyby bylo rozhodnutí věcně nesprávné. Policistům totiž nepřísluší zkoumat, zda zákrok, který provádějí

¹⁰⁰ Vokoun, R. Okolnosti vylučující protiprávnost. In Novotný O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2010, kapitola X, s. 268

¹⁰¹ Fenyk, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád. Průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou. 1. díl. Trestní zákoník. Praha : Linde, 2010, s. 192

¹⁰² NS SSR 4 Tz 128/76

je po materiální stránce správný, ale musí vždy dbát pokynů nadřízeného a řídit se jimi.¹⁰³

Pokud však policista, popřípadě jiná úřední osoba, překročí svou pravomoc nebo provede úkon, který je zjevně trestným činem, nevykonává tím právo, ani povinnost, které mu byly z titulu úřední osoby svěřeny, a proto je proti takovému jednání nutná obrana přípustná. Podle judikatury¹⁰⁴ přestává taková osoba požívat ochrany veřejného činitele (dnes úřední osoby). Čin, kterého se obránce dopustí například při překročení mezí nutné obrany, již nemůže být posouzen jako některý z trestných činů proti úřední osobě, nýbrž jej lze případně posoudit jen jako trestný čin proti zdraví.

Omezování nutné obrany proti zákrokům úředních osob je jistě účelné a správné, ale je otázkou, jestli by se tak mělo dít pouze cestou soudní praxe. Dolenský poukazuje na to, že tím, že toto omezení není zakotveno v trestním zákoníku a je dáno pouze judikaturou, je de facto zkráceno právo obránce na nutnou obranu. Zastává názor, že by bylo vhodné vyřešit tuto problematiku změnou právní úpravy.¹⁰⁵ Dle mého mínění to však není nezbytně nutné. Omezování obránce se neděje cestou soudní praxe, neboť útok sám o sobě musí být vždy protiprávní, aby jej bylo možné za útok vůbec považovat. Jednání úřední osoby, která vykonává jí svěřené úkony, však protiprávní není, a proto lze výkladem snadno dovést, že proti takovým činnostem úředních osob nemůže být nutná obrana možná.

¹⁰³ Kuchta, J. Nedostatek protiprávnosti a trestnosti činu. In Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, kapitola 9, s. 439

¹⁰⁴ NS SSR 4 Tz 128/76

¹⁰⁵ Dolenský, A. Nutná obrana proti úkonům veřejných činitelů. In Bulletin advokacie, 1988, č. 2, s. 59

Na závěr této podkapitoly bude věnována pozornost příbuzné problematice, tedy otázce použití nutné obrany proti zadržení osoby, která není podezřelá z trestného činu, zaměstnancem bezpečnostní agentury. Judikát¹⁰⁶ Nejvyššího soudu dal na tuto otázku jasnou odpověď. Soud v tomto případě rozhodoval o dovolání obviněného, tedy obránce, které shledal z části důvodné. Obviněný se poté, co v prodejně klenotů opakovaně obtěžoval prodavačku a poté, co mu bylo pracovníkem bezpečnostní agentury sděleno, že na místo míří policie, pokusil z budovy utéci, v čemž se mu snažil zabránit právě zaměstnanec bezpečnostní služby. Tento mu zastoupil cestu a mezi oběma muži došlo k fyzickému konfliktu, přičemž obviněný způsobil pracovníkovi ostrahy újmu na zdraví. Nejvyšší soud se zabýval otázkou oprávněnosti zadržení obviněného zaměstnancem bezpečnostní služby a přiměřeností jednání obviněného. Dospěl k závěru, že zákrok pracovníka oprávněný nebyl a z tohoto důvodu byla nutná obrana proti zákroku přípustná.

Zaměstnanec bezpečnostní služby není úřední osobu ve smyslu § 127 trestního zákoníku, nemá žádnou zvláštní pravomoc, a proto je nutné na něho hledět jako na běžného občana. Osobní svobodu člověka smí omezit jen za podmínek uvedených v § 76 odst. 2 trestního řádu, tedy pokud přistihl osobu při spáchání trestného činu nebo bezprostředně poté, je-li to nutné ke zjištění totožnosti, zabránění v útěku nebo k zajištění důkazů. V souvislosti s touto problematikou Vokoun připomíná, že zadržení ve smyslu příslušného ustanovení trestního řádu v době, kdy útok trvá nebo bezprostředně hrozí a jehož cílem je zamezení tomuto útoku, lze tedy rovněž považovat za formu nutné obrany proti tomuto útoku.¹⁰⁷ Toto ustanovení trestního řádu se vztahuje na kohokoli, avšak je nutné takovou osobu ihned předat

¹⁰⁶ NS ČR Tdo 838/2006

¹⁰⁷ Vokoun, R. Zadržení podezřelého jako okolnost vylučující protiprávnost. In Vybrané aktuální problémy československého trestního práva. Praha : Univerzita Karlova, 1986 s. 173

policejnímu orgánu a nelze-li tak učinit, o takovém zajištění policii neprodleně informovat. Ve chvíli, kdy se snažil zaměstnanec bezpečnostní služby omezit svobodu obviněného, však tento nebyl podezřelý ze spáchání žádného trestného činu. Důvodem zákroku nebylo přesvědčení, že se dopustil trestného jednání, nýbrž snaha zadržet jej na žádost policie do jejího příjezdu, aby mu tato mohla předat zásilku, neboť v místě jeho bydliště poštu nepřebíral. Nejvyšší soud rozhodl, že ve chvíli, kdy není osoba podezřelá ze spáchání trestného činu, není takové jednání možné ani na žádost Policie České republiky pro plnění jejích jiných úkolů. Poukázal rovněž na to, že nebyly splněny podmínky svépomoci podle občanského zákoníku a osobu, která je přistižena při jednání mající znaky přestupku, je oprávněn zajistit jen policista.

V příslušném ustanovení trestního řádu jsou přesně dány podmínky výše uvedeného zákroku. Nelze proto činit nic jiného, než daný paragraf umožňuje. V souvislosti s touto problematikou Púry odkazuje na rozhodnutí¹⁰⁸ Nejvyššího soudu ČR, který judikoval, že zaměstnanec soukromé bezpečnostní agentury není oprávněn u osoby podezřelé ze spáchání trestného činu, kterou zadržel, vykonat osobní prohlídku, ani zjišťovat její totožnost.¹⁰⁹ Tento úkon nepochybně přísluší jen orgánům Policie České republiky, nikoli běžným občanům, a tedy ani pracovníkovi ostrahy. V takovém případě je proto možné užít k ochraně osobní svobody nutnou obranu.

¹⁰⁸ NS ČR Tdo 572/2006

¹⁰⁹ Púry, F. Nejvyšší soud české republiky: K nepřipustnosti nutné obrany proti úkonům zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby učiněných za podmínek svépomoci při ochraně zboží v obchodním domě. In *Trestněprávní revue*, 2007, č. 1, s. 19

4.8 Zadržení černého pasažéra

V předchozí podkapitole byl zmíněn institut zadržení podle § 76 odst. 2 trestního řádu. Pokud je jednání přistižené osoby útokem na zájem chráněný trestním zákonem, je zadržení podle trestního řádu prostředkem, jak dotyčnému v takovém jednání zabránit, popřípadě znemožnit mu v něm dále pokračovat. Ustanovení trestního řádu dopadá však jen na osoby, které jsou podezřelé ze spáchání trestného činu. V situaci, kdy revizor přistihne v dopravním prostředku osobu cestující bez jízdenky, pak nastává problém. V daném případě se jedná o přestupek, a jak bylo shora uvedeno, osobu podezřelou ze spáchání přestupku smí zadržet jen policista. Na přestupky se ustanovení trestního řádu nevztahuje. Právní úprava tak staví kontrolory do značně nevýhodné pozice, neboť jim neumožňuje osobu, která se neprokáže jízdenkou, odmítnout se dobrovolně legitimovat a neuposlechne výzvy, aby vyčkala příjezdu policie, popřípadě se dostavila na místo veřejné správy ke zjištění totožnosti, zadržet.

Touto problematikou se v jednom ze svých rozhodnutí¹¹⁰ zabýval Nejvyšší správní soud. Judikoval, že pokud by takové zadržení nebylo možné, příslušné zákonné ustanovení by zvýhodňovalo osoby, které odmítnou svou totožnost prokázat. Ve chvíli, kdy by taková osoba nepředložila doklad totožnosti a odešla by, revizor by byl bezmocný. Takový výklad jistě není možné připustit. Rovněž by to znamenalo znemožnění ochrany majetkových práv provozovatele, neboť by nebylo možné postihnout osoby, které využívají placených služeb bez jejich úhrady.

Vztah mezi provozovatelem této služby a cestujícím je vztahem soukromoprávní povahy. To však nevylučuje odpovědnost černého pasažéra

¹¹⁰ NSS ČR 1 As 34/2010 - 73

za přešupek proti majetku, kdy úmyslně způsobí škodu na cizím majetku podvodem, typicky ve chvíli, kdy cestující nastoupí do vozu v úmyslu jet bez jízdenky a uvádí tak přepravce v omyl, že jízdné bylo zaplacenó. Nejvyšší správní soud se zamýšlel nad tím, zdali zásah proti černému pasažérovi vždy zakládá přešupkovou odpovědnost revizora a dospěl k závěru, že ze zákona o přešupcích nepochybně vyplývá, že tomu tak není. Přešupkem může být totiž jen protiprávní čin. „Chybí-li znak protiprávnosti, nelze odpovědnost za přešupek vyvozovat, protože se pak jedná o dovolené jednání, které, ačkoliv se svými znaky podobá přešupku, nenaplnuje skutkovou podstatu přešupku a není ani nebezpečné pro společnost. Přešupkem proto nemůže být jednání, které formálně přešupku odpovídá, ale není dána jeho protiprávnost.“¹¹¹ Zákon o přešupcích tak zná nutnou obranu. Právě za tu je možno považovat jednání kontrolora v takové situaci, neboť pokus o útěk černého pasažéra ve chvíli, kdy je dle zákonného ustanovení vyzván k tomu, aby setrval na určitém místě do příjezdu policejní hlídky, je útokem na majetková práva provozovatele, tedy na zájem chráněný zákonem. „Zadržením "černého pasažéra“ bude tento útok odvrácen a bude zabráněno vzniku majetkové škody na straně provozovatele.“¹¹²

Je zřejmé, že takové zadržení musí podmínky nutné obrany splňovat, tedy nesmí být zcela zjevně nepřiměřené způsobu útoku. Není možné, aby revizor takovou osobu nějak fyzicky napadl, jeho obrana nesmí být větší, než je potřebná k tomu, aby danou osobu zadržel na místě do příjezdu policie.

Myslím si, že daný judikát obsahuje nepochybně správné řešení této konkrétní problematiky, avšak problém nemožnosti zadržení osoby podezřelé ze spáchání přešupku je třeba řešit komplexně změnou právní

¹¹¹ NSS ČR 1 As 34/2010 - 73

¹¹² NSS ČR 1 As 34/2010 - 73

úpravy, nikoli jen judikaturou. Situace, na kterou poukazuje Klapal,¹¹³ tedy že ve chvíli, kdy někdo omezí osobní svobodu osoby podezřelé ze spáchání přestupku, se sám vystavuje riziku trestního stíhání, hodnotím jako naprosto nepřijatelnou. Na místě by tedy dle mého názoru byla nová právní úprava, protože současný stav favorizuje osoby, které přestupek spáchaly. Je jen na jejich dobré vůli, zdali vyčkají do příjezdu policie a je zřejmé, že tak, vzhledem k očekávané sankci, většinou nečiní. Právní řád tak de facto přestupky toleruje. Přijetí nové právní úpravy v rámci správního práva, která by umožňovala běžnému občanovi zadržet pachatele podezřelého ze spáchání přestupku, je proto dle mého názoru nezbytné.

4. 9 Automatická obranná zařízení

Otázka přípustnosti instalace automatických obranných zařízení zůstávala velmi dlouho nezodpovězena. Judikatura neexistovala a v literatuře tomuto tématu nebyla věnována přílišná pozornost. Postupem času se začaly na tuto spornou otázku objevovat různé názory, a ta se tak stala poměrně atraktivním a diskutovaným tématem.

Dolenský se zamýšlel nad touto problematikou již v šedesátých letech dvacátého století. Tehdy ji považoval za spíše teoretický problém. Největší nedostatek těchto zařízení spatřoval zejména v chybějící individualizaci, neboť tyto mechanismy pracují na principu vloženého programu, tedy na určitý podnět reagují určitým způsobem. Právě z tohoto důvodu byla automatická nástražná zařízení odmítána buď obecně, nebo až ve chvíli, kdy reagovala nepřiměřeně. První názor považoval za nesprávný,

¹¹³ Klapal, V. Možnosti omezení osobní svobody osoby podezřelé ze spáchání přestupku. In *Trestněprávní revue*, 2006, č. 6, s. 174

neboť trestnost nutné obrany tak byla posuzována podle toho, co se mohlo stát, ale nestalo se.¹¹⁴

Proti obranným zařízením se začaly objevovat námitky i v odborné literatuře.¹¹⁵ Jednalo se zejména o názory, že instalování těchto mechanismů není v souladu s podmínkami nutné obrany, neboť ta je přípustná až tehdy, kdy útok přímo hrozí, kdežto automatické obranné zařízení je instalováno již před tím. Rovněž bylo poukazováno na to, že představují nebezpečí pro široký okruh lidí, tedy i pro takové osoby, které vstoupí do objektu bez zlého úmyslu, nebo na to, že tyto obranné mechanismy neumožňují diferencovat svou funkci podle povahy útoku a snadno se tak může stát, že dojde k vybočení z mezí nutné obrany. Dolenský a Novotný považují tyto výtky za většinou bezpředmětné. Samotnou instalaci takových zařízení lze považovat za přípravu k nutné obraně, která je v případě, že není vývojovým stádiem trestného činu, dovolená. A navíc, podstatné je až působení daného mechanismu. Nebezpečí, které takové zařízení představuje, není v případě, že nebyl porušen předpis, který toto jednání zakazuje, trestné. Třetí námitku považují autoři za opodstatněnou, avšak zdůrazňují, že samotný nedostatek regulace těchto zařízení není důvodem pro jejich naprostý zákaz.¹¹⁶ S těmito názory lze souhlasit, zvláště v případě preventivní nutné obrany, neboť tou je totiž kupříkladu i pořízení psa, jehož úkolem je hlídání a ochrana objektu před vniknutím ze strany neoprávněných osob. Rovněž naprostý zákaz těchto zařízení by dle mého názoru zbytečně znevýhodňoval obránce, neboť stanovením podmínek pro jejich použití se vytváří poměrně účinný

¹¹⁴ Dolenský, A. Přiměřenost nutné obrany. In Sborník prací z trestního práva k sedmdesátým narozeninám Prof. Dr. Vladimíra Solnaře. Praha: Universita Karlova, 1969, s. 42

¹¹⁵ Shrnuje Dolenský a Novotný. Dolenský, A., Novotný, F. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. In Trestní právo, 1998, č. 1, s. 8

¹¹⁶ Shrnují Dolenský a Novotný. Dolenský, A., Novotný, F. Nutná obrana a automatická obranná zařízení. In Trestní právo, 1998, č. 1, s. 8, 9

prostředek obrany, zvláště pro osoby, které jsou z důvodu fyzické slabosti proti útočníkům od počátku v nevýhodě.

Tuto spornou otázku vyřešilo až stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu z roku 2009. V té době již existovala rozhodnutí¹¹⁷ i soudů nižšího stupně v této oblasti, avšak právní názory stále nebyly jednotné, proto předseda trestního kolegia Nejvyššího soudu navrhl, aby zaujetí stanoviska k otázce, zda použití nástražného systému, aktivujícího se automaticky po vniknutí jiné osoby do chráněného objektu, jehož činnost může ohrozit zdraví a případně i život osoby narušitele, splňuje podmínky nutné obrany.

Jedním z rozhodnutí, které v té době existovalo, byl rozsudek¹¹⁸ okresního soudu, kterým byl obviněný uznán vinným trestným činem nedovoleného ozbrojování. Soud v tomto případě upustil od potrestání. Obviněný, invalidní důchodce, instaloval na obranu své, již mnohokrát vykradené chaty, několik samostřílů, z nichž jeden způsobil osobě, která do chaty neoprávněně vnikla, střelné zranění na noze. Obviněný nebyl uznán vinným pro trestný čin ublížení na zdraví, neboť soud, ačkoli rozhodl, že o nutnou obranu nešlo, aplikoval analogii a shledal v jednání obviněného případ jiné okolnosti vylučující protiprávnost.

V dalším rozhodnutí,¹¹⁹ v tomto případě již Nejvyššího soudu, bylo zamítnuto dovolání obviněného a okresní státní zástupkyně, které podala v jeho neprospěch. Obviněný byl uznán vinným ze spáchání trestného činu

¹¹⁷ NS ČR 6 Tdo 66/2007, Okresní soud Plzeň-město, 2 T 35/2005, potvrzeno usnesením Krajského soudu v Plzni, 7 To 62/2006

¹¹⁸ Okresní soud Plzeň-město, 2 T 35/2005, potvrzeno usnesením Krajského soudu v Plzni, 7 To 62/2006

¹¹⁹ NS ČR 6 Tdo 66/2007

ublížení na zdraví, soud rovněž upustil od potrestání. Tohoto trestného činu se měl obviněný dopustit tím, že v jinak nezabezpečené zahradní chatce, jejíž dveře nebyly ani zamčené, instaloval výbušné zařízení, které se poté, co osoba, která neoprávněně vnikla na pozemek obviněného, uvedlo do chodu, došlo k explozi a této způsobilo těžké zranění levé nohy, která musela být následně amputována. Soud rozhodl, že podmínky pro nutnou obranu dány nebyly, a to zejména z toho důvodu, že obviněný se nepokusil předmětný zahradní domek zabezpečit ani základním způsobem, tedy neopatřil jej při nejmenším zámkem. Rovněž sám, vzhledem k prokázaným zkušenostem, musel vědět, jaké následky může výbuch mít a mechanismus úmyslně instaloval do prostoru, kde věděl, že dojde k ohrožení osob. V jeho jednání spatřil soud nepřímý úmysl. „Obviněný věděl, že svým jednáním může jiné osobě způsobit poranění, které jí může znesnadnit obvyklý způsob života, a to nikoli jen po krátkou, zcela přechodnou dobu, a pro případ, že je způsobí, byl s tím srozuměn.“¹²⁰

Po zvážení všech okolností dospělo trestní kolegium Nejvyššího soudu k závěru, že instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odrazit možný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem, na určitém místě a bez součinnosti obránce samo o sobě nevylučuje splnění podmínek nutné obrany. Takové zařízení však musí zákonné podmínky skutečně splnit, a proto musí být zabezpečeno, aby se aktivovalo jen v případě útoku na takový zájem a jeho reakce nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Soud zdůrazňuje, že je třeba rozlišovat dvě časové fáze. Jednak dobu instalace nástražného zařízení, kdy toto je v pohotovosti a jednak dobu vlastního fungování. Druhá fáze může skončit rovněž dvěma způsoby. Buď dojde ke spuštění zařízení útočníkem a obránce tak za předpokladu, že byly splněny podmínky nutné obrany, není za

¹²⁰ NS ČR 6 Tdo 66/2006

následek trestně odpovědný, nebo nešlo o útok, popřípadě reakce na útok byla zcela zjevně nepřiměřená. Pak nepůjde o nutnou obranu a obránce bude odpovědný většinou za nedbalostní trestný čin. Jak uvádí komentář k trestnímu zákoníku, jen těžko bude v takovém případě možné dovodit, že obránce měl v úmyslu takovým zařízením způsobit škodlivý následek osobám, které nejsou útočníky.¹²¹

Nejvyšší soud poukazuje na to, že názory, které považují automatická obranná zařízení za nepoužitelná v nutné obraně i z toho důvodu, že nedochází k bezprostřednímu ohrožení obránce, tedy že tento není na místě v době, kdy se zařízení spouští, nejsou správné. Právní řád nevyžaduje, aby obránce musel být v případě jednání v nutné obraně na místě, kde se odehrává útok. Dle mého názoru by byl tento požadavek absurdní, neboť není možné obránce nutit, aby se vystavoval riziku tím, že bude moci jednat v nutné obraně jen při bezprostředním kontaktu s útočníkem. Některé osoby, zejména staří lidé, by v takovém střetu útok těžko odvrátily, proto se o něj ani nepokusí, a tak je pro ně tato forma obrany nejen výhodná, ale mnohdy i jediná možná.

Další argumenty proti těmto zařízením, které spočívaly v tom, že obránce a priori užívá zařízení, které v určitém případě může být i zbraní (například samostříl, různé pasti), proti útočníkovi, o kterém neví, zdali je ozbrojen, a který v mnohých případech žádnou zbraň vůbec nemá, soud rovněž považuje za neopodstatněné. Poukazuje na ustálenou judikaturu v této oblasti, která je v této práci rovněž zpracována a podle níž skutečnost, že obránce použije zbraň proti neozbrojenému útočníkovi, neznamená a priori vybočení z mezí nutné obrany. Rovněž komentář k trestnímu zákoníku je toho názoru, že nelze usuzovat na excus jen z toho důvodu, že

¹²¹ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 410

obránce použil automatické nástražné zařízení proti neozbrojenému útočníkovi.¹²²

Zajištění splnění podmínek nutné obrany může být problematické. Zejména požadavek, aby se dané zařízení aktivovalo jen v případě, že dojde k útoku na zájem chráněný trestním zákonem, nelze dost dobře plně zajistit. Tak se může stát, že do objektu vnikne například dítě, které hledá zatoulaného psa a rozhodně nemá v úmyslu dopustit se jakéhokoli protiprávního jednání. K tomu, aby pozemek opustilo, by jistě stačilo jej vyzvat, aby odešlo. V takovém případě musí být obránce srozuměn s tím, že riziko z konkrétního působení obranného mechanismu nese on sám. V souvislosti s tím je vhodné vybavit objekt chráněný automatickými obrannými zařízeními výstražnými tabulemi, které nejen slovy, ale i obrazem znázorňují, jakým způsobem je daný objekt zabezpečen. Taková upozornění mají však i jiný efekt. Podle komentáře k trestnímu zákoníku ve vztahu k osobě, která potom realizuje útok, platí, že čím více takových výstražných tabulí a zábran útočník nerespektoval a překonal, tím závažnější a intenzivnější je jeho způsob útoku a tím intenzivnější způsob obrany je možné proti němu použít.¹²³ Zajištění druhé podmínky, tedy aby účinek zařízení nebyl zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku, pravděpodobně nečiní v praxi takový problém, neboť obránce přesně ví, jaký zájem jím chce chránit a rovněž je mu známo, jaký účinek může instalované zařízení způsobit.

Přelomové stanovisko Nejvyššího soudu obsahuje mnoho úvah a důležitých myšlenek, jejichž podrobné rozebírání by přesáhlo téma této

¹²² Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 410

¹²³ Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 413

práce. Je zřejmé, že problematika těchto zařízení je poměrně složitá. Rozhodně nelze hovořit o ustálené judikatuře, soudních rozhodnutí je zatím málo. Je tomu tak z toho důvodu, že byť se z hlediska teorie objevují úvahy o použitelnosti těchto mechanismů již delší dobu, v soudní praxi se jedná poměrně o novou problematiku.

4.10 Problematika útoku osob trestně neodpovědných

Na všechny dosud uvedené sporné otázky našla judikatura odpověď. Již však bylo zmíněno, že stále existují takové otázky, kterými se dosud zabývala jen právní teorie. Vzhledem k tématu této práce bude pouze závěrem poukázáno na problematiku, která dosud nebyla judikaturou řešena. Autoři se v názoru na tuto otázku liší a obecně předkládají dva způsoby jejího řešení. Někteří se domnívají, že jednání v nutné obraně proti útoku neodpovědných osob je obecně přípustné.¹²⁴ Jiní zastávají právní názor, že čin těchto osob je třeba vykládat jako nebezpečí, nikoli jako útok, a proto odůvodňuje stav krajní nouze, nikoli použití nutné obrany. V takovém případě je pak nezbytné dodržení podmínky subsidiarity.¹²⁵ „Lze však zmírnit podmínku proporcionality krajní nouze, kdy způsobený následek nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, s tím, že vůči kategorii těchto osob je možno připustit způsobení takové škody, jakou je dovoleno způsobit v nutné obraně. Takováto analogie je přípustná dle trestního zákona, neboť je ve prospěch

¹²⁴ Tento názor zastávají například Kuchta v Kuchta, J. Nutná obrana. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 97 a Císařová v Císařová, D., Čížková, J. Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací. In AUC Iuridica, 1986, č. 1, s. 29

¹²⁵ Tento názor zastává zejména Solnař v Solnař, V a kol. Základy trestní odpovědnosti. Praha : Novatrix, 2009, s. 108.

pachatele. Hovoříme o požadavku protiprávnosti činu v subjektivním pojetí.¹²⁶

Právě různý výklad pojmu protiprávnost útoku je tím, co vytváří výše zmíněné dvě skupiny názorů. Například v Solnařově Systému českého trestního práva je uvedeno, že protiprávnost útoku je nezbytné vykládat z hlediska subjektivního pojetí protiprávnosti, tedy jako znak kvalifikující čin jako takový, který odporuje normě jako pravidlu určujícímu jednání, tedy se zřetelem k právnímu řádu jako celku.¹²⁷ Nývltová upozorňuje na to, že toto pojetí je velmi problematické. Je otázka, zda posuzovat odražení útoku těchto osob podle zásad nutné obrany a zároveň trvat na požadavku subsidiarity jako u krajní nouze, nebo podle zásad krajní nouze se zmírněním požadavku proporcionality. Naproti tomu objektivní pojetí protiprávnosti představuje podle Nývltové pro praxi jednoznačné řešení. Proti útoku neodpovědných osob lze při splnění trestním zákonem stanovených podmínek jednat v nutné obraně.¹²⁸ Podrobné rozebírání názorů jednotlivých autorů by již jistě přesahovalo téma kapitoly i práce vůbec, dle mého názoru je však v kontextu této práce vhodné zmínit i teoretickou problematiku, neboť je možné, že i na tuto spornou otázku budou muset soudy brzy hledat odpověď.

¹²⁶ Nývltová, I. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. In *Trestněprávní revue*, 2003, č. 7, s. 204

¹²⁷ Solnař, V. a kol. *Základy trestní odpovědnosti*. Praha : Novatrix, 2009, s. 118

¹²⁸ Nývltová, I. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. In *Trestněprávní revue*, 2003, č. 7, s. 204

5. Závěr

Judikaturu související s nutnou obranou lze označit za poměrně bohatou, a je zřejmé, že rozhodnutí soudů ohledně některých sporných otázek bude ještě přibývat. Celkově lze v soudní praxi spatřovat vývoj k většímu upřednostňování obránce, rozšiřování možností jeho jednání a k mnohem menšímu zohledňování útočníka. Některé otázky je možné považovat za již úplně vyřešené, neboť judikatura ohledně nich je ustálená. Mnoho právních názorů je tak v rozsudcích opakovaně zdůrazňováno, ačkoli daná rozhodnutí se primárně zabývají jinou problematikou. Naopak u jiných otázek existuje v současné době jen málo rozhodnutí, a proto je ke komplexnímu zhodnocení nutné vyčkat, jakým směrem se bude rozhodovací praxe soudů ubírat.

Vzhledem k poměrně strohé soudobé právní úpravě institutu nutné obrany je zřejmé, že role soudů je při výkladu daného ustanovení nezbytná. Nepochybně není možné, aby byla nutná obrana v zákoně zakotvena příliš konkrétně, neboť v praxi může nastat mnoho rozličných situací, které nelze předvídat. Je však třeba se zamyslet nad tím, zdali současné ustanovení není až příliš abstraktní a jestli by nebylo vhodné, jej rozšířit a zpřesnit, jelikož právě tato strohost je důvodem vzniku tolika sporných otázek. Některé takové návrhy byly v minulosti předloženy a zmiňuje se o nich i tato práce. Jsem však toho názoru, že současným problémem není málo obsáhlá a příliš abstraktní právní úprava a značná konkretizace daného ustanovení judikaturou, nýbrž malá informovanost veřejnosti o tomto institutu. Často se lze setkat s tím, že lidé zaměňují podmínky nutné obrany a krajní nouze, neznají rozdíl mezi těmito okolnostmi vylučujícími protiprávnost a v důsledku toho neví jaký je přesný rozsah jejich oprávnění jednat v nutné obraně. Zlepšení právního vědomí by nepochybně mělo velký přínos pro právní jistotu občanů. Dle mého názoru by toto bylo nejen dostačujícím, ale

i mnohem účelnějším a lepším řešením, neboť změna právní úpravy, nezvýší vědomí občanů tak, jako mimoprávní rozšiřování informací o tomto institutu. Současná právní úprava, byť je proti některým jiným evropským zemím příliš stručná, je myslím dostačující, a ačkoli vyžaduje zpřesnění soudní praxí, poskytuje dobrý právní základ pro řešení vznikajících sporných otázek, neboť výkladem daného ustanovení soudy vždy dokázaly na tyto otázky dovést odpovědi.

Seznam literatury

Učebnice a komentáře

Fenyk, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád. Průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou. 1. díl. Trestní zákoník. Praha : Linde, 2010

Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010

Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012

Novotný O. a kol. Trestní právo hmotné-I. Obecná část. 6. vydání. Praha: ASPI, 2010

Šámal, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012

Monografie

Dolenský, A. Přiměřenost nutné obrany. In Sborník prací z trestního práva k sedmdesátým narozeninám Prof. Dr. Vladimíra Solnaře. Praha : Universita Karlova, 1969

Kuchta, J. Nutná obrana. Brno: Masarykova univerzita, 1999

Říha, J. Příspěvek k pojetí viny. In Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha : ASPI, 2008

Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D., Vanduchová, M. Systém českého trestního práva. Praha : Novatrix, 2009.

Vokoun, R. Zadržení podezřelého jako okolnost vylučující protiprávnost. In Vybrané aktuální problémy československého trestního práva. Praha : Univerzita Karlova, 1986

Časopisecké články

Císařová, D. K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost. In *Trestní právo*, 2000, č. 10

Dolenský, A. Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.). In *Bulletin advokacie*, 1994, č. 1

Dolenský, A. Nutná obrana proti úkonům veřejných činitelů. In *Bulletin advokacie*, 1988, č. 2

Klapal, V. Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost. In *Trestněprávní revue*, 2012, č. 5

Klapal, V. Možnosti omezení osobní svobody osoby podezřelé ze spáchání přestupku. In *Trestněprávní revue*, 2006, č. 6

Králík, M. Nutná obrana v občanském a trestním právu aneb meze interpretace v právu. In *Právní rozhledy*, 2000, č. 1

Kuchta, J. Několik poznámek k postavení a formulaci okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního zákona. In *Trestněprávní revue*, 2003, č. 2

Lněnička, J. Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)“. In *Bulletin advokacie*, 1994, č. 4

Nývltová, I. Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných. In *Trestněprávní revue*, 2003, č. 7

Púry, F. Souhrn aktuální judikatury - Nutná obrana v trestním právu. In Trestněprávní revue, 2007, č. 8

Púry, F. Nejvyšší soud české republiky: K nepřipustnosti nutné obrany proti úkonům zaměstnanců soukromé bezpečnostní služby učiněných za podmínek svépomoci při ochraně zboží v obchodním domě. In Trestněprávní revue, 2007, č. 1

Teschler, E. K některým otázkám nutné obrany. In Trestní právo, 1997, č. 10

Vokoun, R. Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze. In AUC Iuridica, 1989, č. 3

Judikatura

NS ČR 1 To 4/83

NS ČR 1 Tzn 25/1997

NS ČR 1 Tzn 25/97

NS ČR 3 Tdo 840/2006

NS ČR 5 Tdo 162/2007

NS ČR 6 Tdo 1347/2008

NS ČR 6 Tdo 66/2007

NS ČR 6 Tdo 851/2002

NS ČR 7 Tdo 272/2006

NS ČR 7 Tdo 461/2004

NS ČR Tdo 572/2006

NS ČR Tdo 838/2006

NS ČSR 1 Tz 124/55

NS ČSR Pls 5/1965

NS ČSR 11 Tz 5/1983

NS SSR 4 Tz 128/76

NSS ČR 1 As 34/2010 - 73

NSS ČR 1 As 35/2008

ÚS ČR II. ÚS 317/01

Městský soud v Praze, 7 To 202/94

Krajský soud v Plzni, 7 To 62/2006

Krajský soud v Ostravě, 4 To 181/57

Okresní soud Plzeň-město, 2 T 35/2005

Abstrakt

Tato práce je zaměřena na institut nutné obrany v českém právním řádu. Zaobírá se i teoretickými otázkami a současnou právní úpravou, avšak hlavní pozornost je v souladu s názvem práce věnována judikatuře. Cílem této práce je představit sporné otázky, které v souvislosti s nutnou obranou vznikají a podat analýzu řešení, které v těchto případech poskytly české soudy. Okrajově je zmíněna i teoretická problematika, kterou se soudní praxe dosud nezabývala.

Práce je členěna do pěti kapitol. První kapitola, kterou je nezbytný úvod, vymezuje cíl této práce a seznamuje s problematikou.

Druhá kapitola představuje nutnou obranu jako institut demokratického právního řádu. Podkapitola 2.1 se zabývá některými základními zásadami českého trestního práva a uvádí, jak se tyto principy projevují právě v nutné obraně. V podkapitole 2.2 je potom připomenut značný přínos, který nutná obrana pro soudobou společnost má.

Třetí kapitola se podrobně zaměřuje na současnou právní úpravu tohoto institutu. Nejprve jsou podrobně rozebrány pojmy, které obsahuje zákonné ustanovení o nutné obraně, tedy "útok na zájem chráněný trestním zákonem" a "zcela zjevná nepřiměřenost způsobu útoku". Podkapitola 3.4 pojednává o omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost, 3.5 věnuje pozornost překročením mezí nutné obrany, tedy excesům. Závěrečná podkapitola 3.6 zmiňuje i další právní předpisy, ve kterých lze institut nutné obrany nalézt.

Těžištěm práce je čtvrtá kapitola, věnovaná sporným otázkám nutné obrany v judikatuře českých soudů. Je rozdělena do deseti podkapitol,

příčemž každá je věnována jednomu problému. V těchto podkapitolách jsou řešeny následující otázky: 4.1 rozdílná úprava nutné obrany v trestním zákoníku a v zákoně o přestupcích, 4.2 subsidiarita nutné obrany, 4.3 proporcionalita v nutné obraně, 4.4 možnost použití zbraně při nutné obraně, 4.5 forma zavinění jednání v nutné obraně, 4.6 přípustnost zranění útočníka při obraně majetku, 4.7 nutná obrana proti jednání úředních osob, 4.8 problematika zadržení černého pasažéra, 4.9 použitelnost automatických obranných zařízení a 4.10 problematika útoku osob trestně neodpovědných.

Poslední pátá kapitola, tedy závěr, obsahuje závěrečné úvahy a uzavírá práci.

Summary

Contentious issues of self-defence in Czech case law

This thesis is focused on legal institute self-defence (in Czech law is used term necessity defence) in Czech case law. It deals with theoretical problems and contemporary legislation as well, but the most important part is (according to the name of this thesis) focused on judicial practice. The purpose of this thesis is to present some controversial issues of self-defence and analyze judicial practice that deals with those issues. Nevertheless, at the end one issue that the Czech courts have not ruled on yet is also mentioned.

This thesis is composed of five chapters. The first one presents the purpose of this thesis and introduces the necessity of judicial practice for controversial issues of self-defence.

The second chapter introduces self-defence as a fundamental element of any democratic state. Subchapter 2.2 deals with some main principles of Czech criminal law and presents how they demonstrate themselves in self-defence. The next subchapter 2.3 focuses on benefits that self-defence brings to contemporary democratic society.

The third chapter concerns with the current wording of self-defence in Criminal Code. The most important terminology is introduced. Subchapter 3.4 deals with mistake in circumstances excluding criminal liability, 3.5 deals with crossing law approved boundaries of the defence, also called excesses. The last subchapter 3.5 reminds other statutes, that also contain the institute of self-defence.

The fourth chapter is the essential part of this thesis. It is composed of ten subchapters and each of them is focused on one of the contentious issue: 4.1

the difference between self-defence in criminal and administrative law, 4.2 the subsidiarity of self-defence, 4.3 the proportionality of self-defence, 4.4 the armed self-defence, 4.5 the form of culpability in self-defence 4.6 self-defence and protection of property , 4.7 self-defence against public officials 4.8 the detention of passenger by ticket inspectors, 4.9 automatic defense systems, 4.10 attacks of criminally unliable persons.

The final fifth chapter contains conclusions and closes the thesis.

Klíčová slova, Keywords

Nutná obrana, Necessity defence

Judikatura, Judicial practice